

НАДЕЛА БГАН-ЦХА

ИАЛКААУ

Натела Бган-цха

ИАЛКААУ

(Алитературатә лакәкәеи
ажәабжькәеи ахәцкәа рзы)

Акәа – 2008

Бганба Н. Р. Иалкаау. Алитературатэ лакэкэеи ажэабжь-кэеи ахэцкэа рзы. Акэа. – 2008 – 62 д.

Ари ашэкэаеы алакэкэа, илахеыху, игэыргъахэу, ицоуроу апстазаара цкыа уагэыладырцшуеит, апхьяо гэартыла иацэажэоит. Урт оуп иласу, имариоу бызшэала.

Ирызкуп аитдыратэи, абжьаратэи ашколкэра иацанакэа ахэыцкэа.

© Н.Р. Бганба – 2008.

АХКӨА

АБРАНСЫ. Алакә.....

АХЬТӘЫ ЦАЦХА. Алакә.....

АШШАҒЪЫЧ. Алакә.....

ЛАША ИГӘТҶЫХА. Алакә.....

АКӘЧЫШЬ ѠЕЖЬ. Ажәабжь.....

АКАЦКАЦ ӨЫРБЕИ УИ АЦА
ГӘШӘИУ-ГӘШӘИУИ. Алакә.....

МЕК-МЕК. Алакә.....

АЦГӘЫ ХӘЫЧЫ ИАХЬЫЗ. Алакә.....

АЦКӘЫН-ШӘАХӘАӨЫ. Алакә.....

АНСАУ Алакә

Ашьхыц Ааи (алакә).....

Анашанатэ лакэ (алакэ).....

Ацэажэара аҫаацэа рҫы (ажэабжь).....

Ауаоы данхэахо ма ауаоы апсабара
аницэызуа (ажэабжь).....

Ашэт (ажэабжь).....

Апхэызба пхызла хаҫа дышцаз (ажэабжь).....

Амц умхэалан (ажэабжь).....

Алакэ еимаа (алакэ).....

АБРАНСЫ

Алакә

Актәи ахы

Икайцеит абду акъанцъа – ахы шәтылхын, агагәтаҕы иаман абла тшаша цшзақәа, ацынца, аҕы. Аицка шәтлыхын, анапқәа мтәы-жәоан, ауао шьяпқәа ацан. Ари акъанцъа шана абду икайцеит амҕы иагәылцәаан. Икацаны даналга, акраамта дхәыщуа дтәан, хъзыс иайтарыз избон. Нас иоит хажәак:

«Абзиабара, амра, анасыц».

Актәи ажәа о-нбанк алицшааит, аобатәи ажәагъы – о-нбанк, ахцатәи ажәа – х-нбанк. Иит акъанцъа ахъз – Абрансы.

Ахъз аниы, иаргъы ацсы талт. Уи аены абду имота Арифа лан амшын ахь дылгон цшшара. Лымагәақәа зтаз лартмак кны аоны даадәылцит, лабду днаидгылан, «бзиала» – хәа ихәда лнапы акәыршаны дгәыдылкылеит.

«Амоа бзиа бықәлааит, амшын акны ихараны бмызсалан, ишәартоуп».

«Умшәан, даду, умшәан, амра сеаршәны, сызхара сызсаны саауеит».

«Ари хамтоуп, снапала икасцейт», – абду иаацэыригеит акьянцэа.

«Ари иахьзузей?» – лхамта деигэыргьяны днацааит Арифа.

«Абрансы ахьзуп».

«Абрансы, уара иутахума амшынахь ацара?»

«Бахьцоаалакгы сбыцзар стахуп!»

«Аах, изакэ насыцузей, гэыкала, цсахрада хайоыцэахар?»

«Гэык ала, цсахрада хайоыцэахоит». – Абрансы абжыы царыхэцэаза иаргеит. Убаскан иагэалашэеит иара иамаз ацэаоакэа. Уи иабон ауаа ирымбоз акэышпракэа. Абрансы блакэышла Арифа иналыхэапшит: «Илылшома ари айоызара иаша аныкэгара» – хэа...

Абрансы, Арифейи лабдуи ирыхэапшуа ҕымт ихэыцуан.

«Ари адунеиае ииуеит алшара дукэа злоу ауаа кыиакэа, аха ауаоы ихы ааирцшаанза, азэгыы издырзом уи дзакэхо. Ауаа рзы уи еилкаам, аха сара сагышэтуп, сагыуаоуп, исымоуп ацсабара амч акэышра. Убри акынтэи сара избоит ауаа ирымбо.

Дызустада Арифа?

Ари азгаб хэычы илыкэыршаны икоу ауаа зегыы реиха илылоуп алашара, аха уи зегыы рзы имазоуп. Сара исцэаоазам азэгыы илахьынца иахэара, – Абрансы абду инаихэапшит, алахь ааикэнацейт:

«Уи лассы дыцсуеит, имчкэа илзаара иаеуп. Ишпалхылгари ари ааха Арифа? Уи рапхъаза ипылшэараны дыкоуп агэыроа захъзу».

«Баала шыта, баала», – дааццакит Арифа лан, аоны иаадэылцыз. Арифа доагылеит, лабду инапкэа аалшышыт: «Бабаду, унапкэа кьиоуп», – лхэеит. Абду бзиала хэа наиахэаны, амшынахь дцеит уи аены. Мышкэак рышытахь дыцсит абду: агэылацэа еизеит, атынхацэа ргэы далдырси, дырцэыуеит. Нас иара бзиа иахьибоз ахэафы дыржит.

Арифа лан илдыруан лызгаб дышгэыбылсоз. Дахычмазаохар хэа дшэан, ахэчы амшынахьынтэ даалымгеит, акгы лалымхэеит.

Енак ан дцан Арифа аоныка даалгеит. Дналыдтэалан илалхэеит ауаоы назаза ари адунеиаедшызнымхо, ицэеижьшажэуа, ишпсуа. Уи есымшагы ишыкалало апстазаарафы, насгы уаоы агэыроацэгъа иеаитар ишкэышрам...

Арифа хэчы илахаз лгэыроеит, лыкьанцъа Абрансы лгэыдкылан дхэыцуан лылахь еикэцаны. Цытрак ашытахь лгэы лыреыцын адэахы дцеит. Дхэыцуа Апсны ашыха пшзакэа днарэацшит:

«Шэара ииуа зегь шэазоит, урт бзиа шэырбоит, нас иказамызшэа иныкэбоит, цюуки еитах ирызхауеит. Шэара ашыхакэа, урт зегы шэгэалашэоу, ишэхаштуоу? Иабацои

ауаа рқьиара дара аныкам? Издыруада аду-
неи ду хызкьо ашэткэа, ауаа иказ рқьиара
иахылцуазар?»

Арифа лнапы цшқақэа лгэы инадлыргэгэлт:
«Азэггы издырзом шака апстазаара бзиа избо
– уи хэаадоуп».

«Сара истахуп, адунеиаёы ауаа, анасыц ры-
мазарц, игэыргьаларц, иччаларц. «Исцэымгуп
ауаа антэуо, ианыгэыршоо, уи гэытшыаагоуп,
– Абрансы иазбеит Арифа дажьжьарц, инышь-
тыпрааит илхацыруа, амцэыжэоақэа ирхэон:
– Имыцэааит бгэаёы агэыршоа иарёыхаз ауаора
харакы».

Нас амцэыжэоа шанақэа ддыртынчын Арифа,
гэыргьарак дааимнадеит, днеин тынч ахэмарра
дналагеит.

Абрансы тэаны блакэышла илыхэацшуан.

Аобатэи ахы

Апстазаараёы анасыцаз ианыкэпатэу аамта
иҥагылоит цсы зхоу. «Уи аамта ааит», – аб-
жыы аргеит шарпазык акьанцаь Абрансы. Ари-
фа ацэа даалцын лиарта даакэтэеит. «Ах, шака
ацэа хаа салааз, сумырёыхар камлози?»

«Арифа сыхаара, соыза гэакья – икалеит
арыцхара!»

«Уеынкыл, Абрансы, цхызцэгья убама?» –
Арифа илгэырцханы дааччеит.

«Нас, санурѣыхах скэашоит, сара ус истэхуп. Аах, инасыпуп агэыргъаратэкэа» – днеины музыка ссирк нафалыршэын, дкэашо днықэлеит, ашэаны илхэон:

«Усцэымцан схэычра анасыц, усыцкэаша анасыц. Икэашааит скэыцшра, уи ашықэскэа сыртоуп. Шьыжътэи азаза шэфахэхэы – ацар шэшэахэала. Ашьха урывцны, амра, ушэахэа хазкъала. Адунеи зегъ гэыргъахэуп шьыжьы, сара скэыцшрагъ шьыжьуп».

Дыччон, дгэыргъон, деихатыруа Арифа дкэашон, ашэаны илхэон:

«Сара сыдгьыл сақэлоуп – сыжэлар ршьала, сара адгьыл сақэлоуп – сыжэлар рбызшэала!

Адунеи ауафы дыканатц игэыргъаларц скэашоит. Алахѣыхра ауафы даражэуам, еei, абыргцэа, ахэса, ахацэа, шэмажэырц шэтахызар шэсыцкэаша, сара!.. Шэа шэангэыргъо исымоуп насыц, насыц, насыц...» – дгьежьюа дыччон.

Уи акэашарагъ лара иапылцаз кэашаран.

Итэаны илыхэацшуаз Абрансы, ицэуо инеины Арифа лнапы инахеит: «Еилкаа акы, сара сыхэмаруам, икалеит арыцхара!»

Арифа даатгылеит:

«Абрансы, уцэуо ианакэзаалак усымбацызт, исахэа цэгъарас икалаз?»

«Баала, икалаз ббап», – еиманы аценцьыр инкылцшит. Ашьхақэа хкъаны иаауан алашьца-

ра ицагыланы ар лашьца. Рапызао Алашьцара ду зыхъызыз рапхъа дгылан.

Рахэакэа аныркъалак, аеыпхэа амца оархылцуан, уи амца ала ашэапыцьац рбылуан, ажэлар ндырцэон.

Арифа лнапкэа лгэыдыргэгэаланы, илуа дакэымшэо дыцшуан. Игэатеиуа инеиоѳеиуан Абрансы: «Еикэырхатэуп, цсы зхоу зегыи! Ажэлар аныкам бзиа избода адунеи апшзара?»

«Икахцарызеи, ак збатэуп», – даагэатеиит Арифа. Абрансы аатгылт, Арифа илхэацшуагы иаацэажэит: «Ибдыруз апстазаара бзиа дабоит, апстазаара бзиа избо. Цсы зхоу зегыи еикэзырхарц икэцо апсабарагы ицхраауеит».

«Иагъа ус акэарггы, ак збатэуп», – дхэыцуан Арифа дгыланы.

Убаскан иагъны азэ ашэ днас-насит.

Арифа лхы дааоахеит: «Икахцарызеи, Абрансы, иаахартрыма ашэ?»

«Сымтэыжэоакэа ирхэоит, уао рыцхак ашэае дгылоуп хэа, ишэартам, иаарты».

Арифа днеин ашэ аалыртит.

Ашэ даалагылт уао быргк, ихъатражэ иазкэынцаны.

«Еи, апцхэызба, бзырфы! – ихэеит уи, – Алашьцара ду абри аатэа азна ахы лыт, илкыу лкъиареи лылашареи спырхагамхо икалааит хэа бзааицхаит. Ибдыруз, Алашьцара ду ииа-аиуа дшыкам!»

«Уи заанац азэггы издырзом, ииааиуа дыкоу дыкаму», – лхэеит Арифа дцэытыцшшэа ди-хэапуша.

Ашырхэа апенцьыр ашэ аартны ацсабара дныкэцшит.

«Сара бзиа избоит арт ашьха цшзақэа, истахуп игэыргъахэза амра рхацхаларц. Истахуп ацар гэыргыо ашэа рхэаларц. Хзаазо ацсабара аиацэареи анасыци агымзарц». – Нас даахьахэын, абырг днаихэацшит:

«Аах, уара, ахыи иамцахырхэо уца нак! Сара сыпсы ахынзатоу ауаа рзы алашареи, ауаореи, ақьиареи сыпшаалоит. Сбызшэеи сыжэлари ахыи азы исзыпсахуам, урт бзиарак ианиарц азы сшықэцо сыпсыр еигьуп».

Абырг дынцэытаччеит: «Еех, бгазоуп... Ауаа ирзеигьу рбар, ақьиара кзцоггы иаосуеит, ацэгъара кзцоггы дрычхауеит».

«Иудыруоу, абырг, ауаа зеггы хуаауп, апсаатэ реипш бызшэала хайпышм харггы.

Есымшаггы ауаа дрылазароуп зеггы ирыхэо иашьтоу, абри азы иара акггы шимауа агэра анигоггы. Ауаоы уаорала дыпшзоуп».

Ацлахэыста даахэыцит: «Нас, ибтахым ахыи? Алашьцара ду бнаёагылоит, аха қьиарыла аиааира узгом. Бара ибымоу бхэыцра, алашара бымхра азэггы илшом, – бацахар бтагылазаашья базхэыц».

«Уца, уца, абырг, ухыи рыцхахэ уманы, сара

сымч сыжэлари ацсабарей ирыстоит!» – Арифа ашә налыркын днатәит.

Абырг дхынхәны дцеит.

Адәахыы иго иалагеит Алашьцара ду ири иарей рахәақәа рышьтыбжь, ахәхәабжьқәа, ацәыуабжьқәа, ацлақәа былуан, ашәтқәа оон.

Арифа урт зеггы аценцьыр ақынтәи илбон, дыгәжәажәо аоны дааоналт: «Ажәлар тахоит, сызларыхәарызей?

Баша сыцсы тоума ари адунеиае, исымазами сара амч?

Мап, исзымызбеит ауааи, ашәт пшзақәеи, ациааи сызларыхәаша акгы».

Днатәан лылагырз дахәаеуа дцәуон Арифа. Убасқан икалеит ашана. Арифа лылагырзқәа ирылцит Атарчы қацшы, аоныцқа ажәлари ацсабарей ргәакра шхамны италеит.

Арифа уи Атарчы зызкызлдырит. Дгәыргъеит. Игәыргъеитакьанцьа Абрансы: «Арииааироуп», – абжьы царыхәтәаза иаргеит.

«Иатахуп амшәара, аиааира жәгарцаз», – ахәеит Атарчы қацшы.

«Зегь еилкаауп», – лхәеит, дынкахәыцуа Арифа.

Адыроаены ианааша, Арифа лыкьанцьа Абранси Атарчы қацшы лыманы ахәы харақы дыохалеит.

Абрансы амцәыжәоақәа анааицнах, музыка ссирк нахылцит.

Арифа иапылтаз ашэа хэо, акэашара далагетит, зегы иахьырбартаз дыкэгыланы.

Игылт ар еикэатэа, иззааз рхаштны, урт амузыкаи акэашареи ихнахны ипшуан.

Ажэларгы ргэыроа рхаштны игэыргъон, Ахы зманы инеиз, уиала ақьиара аазхэоз абырг, иибаз цьеишьейт.

«Аказара ду иаиааиуа мал ыказамзаап, ашьажэыюгы уи дыхнахуазар», – ихэейт иаатэа нышьтацаны дыцшуа. Зымцэыжэоакэа амузыка ссир рхэоз Абрансы, Атарчы капшь аёыцакны инышьтыцрааит ар еикэатэа ирыланаршэит.

Алашьцара ду иацхьа Атарчы нкашэан, иааччейт, нас илацэкэит. Алашьцара ду уи агэыргъара даргэауан, иахэа ткэыцэаа дласны Атарчы анцижэа, уи итаз ашхам ажэлари ацсабарей рхак-ргэакра, ипташкэакэан ар лашьца инарылачын иашьит.

Игэыргъейт апсабара, ишэахэейт апсаатэ, Алашьцара ду ири иарей нкабейт, уаоы имбо.

Убаскан ихэыцуа иаатэажэейт Абрансы, Арифа илыхэапшуа:

«Ацстазаарае аиёагыларакэа рацэоуп, аха цсшьаха амам акы.

Ауаатэыюса рыцстазаара ыканац, икалоит алашьцарей, алашарей злоу ауаа. Урт рейкаратэра залшом – еиёагылоуп, кэцароуп. Алашара злоу анырацэоу, ацстазаара анасыцахь ихалоит, ианмачу, алашьцара ахра ауейт».

«Уиашоуп, Абрансы, уи иахкьаны ауаа ахьгэа-
куа анасыц ыкам рхэоит, аха анасыц ыкоуп, уи
ауаоы ицстазаароуп», – лхэеит Арифа.

«Анасыпаз есымша икэпалатэуп, аиёагы-
ларақэа ириааилатэуп», – абра еикэшахатхаз
Арифейи Абранси аоныка ихынхэит.

Ахпатэи ахы

Енак Арифа лаб абнахьтэ илзааигеит
акармацыс шэахэаоы. Уи аихац итеикырц
итахын, аха дихэан ус ауадаёы ипыруа ишыоназ
инижьит.

Арифа апианино днаёатэаны архэара дана-
лагалак, иара лапхьа иныкэтэаны ашэак ахэон
шьхакы иазкны.

Енак, ицъашьо Акармацыс дназцааит: «Исахэа,
издырырц стахуп ашьха ашэа зазухэо?»

«Уи ақьиацэа рышьхоуп, уа сынхон сара,
абра саанагаанза», – ахэеит Акармацыс.

«Нас иуцэымгума са сёы уахьыкоу?»

«Аа... базхэыци, бгэыргъарызу абнаё быма-
цара бынхар, бгэакьацэа бымбо?»

«Оо! Мап, мап... уи рыцхарахон сара сзы».

«Убасоуп, скьиа, ибдыруаз, саргы ацсаатэ
рыда сышгэакуа».

«Сағамыз, Акарамацыс, уи стоит ахақэитра».
– Арифа доагылан, аценцьыр ашэ аалыртит.
Акармацыс налеихырхэан, иныкэпраан ицеит.

Мышкэак аниас, Арифа лцатэкэа лхы
рзылышьтит – илхаштит Акармацыс.

Енак Абрансы штэыуоз лбеит Арифа.

«Иухъзеи, узыртэуозеи?» – ицьашьо уи дназ-
цааит.

«Сгэыкуеит, Акармацыс абжбы гэхьааз-
гоит», – ахэеит Абрансы.

«Ииашаны иухэома?»

«Ааи...»

Арифа аценцьыр аалыртын, ашьха ҳарак
днаџапшит. Уи ашьха акалтахь шэапыцап
ецэала итаҳэхэан, ахахьы зынгы-цхынгы
имзытуаз асы бымбыл ықэжын.

«Абри ашьхаџоуп Акармацыс ахынхо,
иҳалшару уареи сареи абри аџыза ашьха ҳарак
ду ахалара?»

«Ауаџ илшо ахьидыруа – амоа даныкэу ауп,
хдэыкэлап, иҳалшар ххалоит, иҳалымшар –
ххынхэуеит», – ахэеит Абрансы.

«Адырџаены Арифа Абрансы лыманы
ақьиацэа рышьха дхаларц, уа инхо Акармацыс
шэахэаџы дазызырџырц амоа дыкэлеит. Да-
хьцоз иаалыкэыршан ашьха дукэеи ахэы
цшзақэеи лбон. Азыхькэа ахьхьахэа аиџаақэа
реы ахахэкэа ирцэыцхэраа, ихьшэашэаза, ицсы-
ршьаган илпылон.

Арифа дышцоз зиас дук агэгэахэа еилаеџо им-
џоасуаз дынхыкэгылт – иртэуп, аха азы агьуп,
цашья амамызт. Дхэыцуа дынхыкэгылт ак
лызбарц.

Убаскан, абна иалыпрааит Ахьшыыцба, уаоышэара иауз, апсаатэ шыапкэа шэпан, игэгэан. Амцэыжэоакэа акэапсан, апыц царын, аха алакта, апшышыа тынчын, икэышын. Тынч аеыриашаны, уаоцас иныкэон. Арифа уи анылба дназцааит:

«Исахэа, хатыр зкэу, уара узустада?»

«Сара ахэыцра лаша змоу ауаа сырпылоит, исыхьзуп Фартуна».

«Аа... ухыз сахахьан, хатыр зкэу Фартуна, даара сеигэыргэоит убара ахьсынасыпцхаз!..

«Икалап инасыпцзаргь! Иаасыртуа ахэыцра моакэа, уи лахьынца дууп! Аха ибдыруаз, Абрансыи барей анасыпц ашьхахь шэызхалом са сыда».

«Ииашану?!» – иаацбалшьеит Арифа.

«Ааи. Уи амоаеы апхьагылара зылшо са соуп. Ишэтахума шэнаскьазгарц?»

Арифа дынхырхэеит: «Саамамыз шэахьаапсо, аха хнаскьажэгар стахуп».

«Бсышьталан баала», – ахэан, азиас аршыагы наднарбан, тынч ахра ыщэаакэа инарыбжыысуа афынанахеит.

Арифа игэалтеит акы – Фартуна ахьаеысыз амоа, псаатэкгы заеымпраауазаргьы, аеысра мариахон. Ихалт акьиацэа рышьха акэцэан. Цака амшын газго ицэкэырпцон.

Фартуна напшит амшын агэахьы, уа игылан абырлаш хан дук ихаракказ, ахьтэы цха хын,

амреипш илашо, ашьха ацэкэан инадгылон. Арифей Абрансыи ацшзара ссир ихнахын, уахь ицшуан.

«Шэаала», – инарпызан Фартуна, ацхахь ихалт.

Абра икалеит цышьахэык, ацха уаназааигэа-халак, иара наскьон – укэнаргыломызт.

Фартуна абла кэышкэа аахэыцит. Нас, Абрансы инаднацеит:

«Убжыи рга ашэткэа рахь, аханахь хнеиртэ хкарцааит!»

Абрансы җнатит: «Ашэткэа, сашьцэа, иахшэырба ишэымчу, аханахь хнеиртэ икашэца».

Ашэткэа Абрансы абжыи анраха, рхэынтқар адырра иртеит.

Аохаае цаќыак аартны даацэырцит ашэткэа рхэынтқар: цшзакы, ауки, ихахэи еикэацэаны, ибла еикэарақэа ухырхуан. Ишэын шэтыла ирхиаз матэак еилыцхо, инапаеы еидкылан икын шэткэак.

Дшааиуаз, Фартуна днеихырхэан, ахьтэи цха аханы даагылт.

Фартуна блакэышла ацхахь инацшит, аха уи наскьеит. Убаскан егыи ацаќыа аартны даадэылцит ашэткэа рхэынтқар цхэыс, лхахэи хьыцшшэыла шэтыла ирхиан, лыцкы шкэакэа шэтышла иочан. Лыбла еикэарақэа убас ицшзан, ашьхақэацэќыа акгыи цыазымшьоз, уи лыцшзара ихнахуан. Лара даун, деихытыруа ацха аханы днагылеит.

Фартуна ашэткэа рхэынтқар пхэыс ина-
леихырхэеит. Лара хамтас адэышэт пшзақэа
нақэлыпсеит. Ашэткэа рхэынтқар дынхырхэан,
иикыз ашэткэа, ашэткэа рхэынтқар пхэыс ина-
лирkit.

Ахьтэы цха уи агэапхан, ахра иаадгылт. Фар-
туна иабеит ахьтэы цха зымцахырхэоз, ацхэыс
пату лыкэцара шакэыз.

Фартунеи, Ариффеи, Абрансыи «табуп» рхэан,
ахьтэы цха икэсны, амшын агэтахыи игылаз
абырлаш ханахь ицеит. Уақа ашэ аатит. Фар-
туна уадак иныоналт. Атуан икылпхоз амра
ашэахэа апсышэала «Ахцэа рашэа» ахэон. Уа
пытрак иаатгылеит Ариффеи Абрансыи – уи
ашэа бзиа ирбон.

Фартуна даеа уадак иныоналт. Ариффеи
акьянцэа Абрансыи еицыоналт.

Ауадафэы игылан милатқэак рхатарнакцэа
– афар, аха ирацэафэымызт. Арт аныонала,
амилатқэа рхатарнакцэа нхырхуеит.

Ишэахэон Акармацыс шэахэафэы, абжыи ссир
карцэо. Цкэынак афарпын аирхэон.

Акармацыс ашэахэара иаакэытын, иаацэа-
жэеит: «Ариффа, акьянцэа Абранси, बारेи
бзиа шэызбоит, Фартуна итабуп хэа асхэоит
иахьшэыцхрааз, уи гэыкала сеигэырғоит.
Ишэасхэарц стахуп ажэларқэа зегыи бзиа ишыз-
бо, сара урт сырғэырғаларц сыпсы штоу».

Ариффа даахэыцит, сыпсадгыли апсуа жэлари

рыда сгэы насыцла изеисуам, убастэ́кья бзиа
избоит ажэларкэа, урт зегыы рбызшэа сыздыру-
ам, аха зегыы хэонра, Адггыл ахьзуп.

Фартуна аацэажэеит: «Ари ахан, ақьиара иа-
хануп, арахь ааирагь ус имариам. Ишэзысхэоит
абра иахья еизаз ашэак. Уи иахьззаит
«Аиоызара ашэа». Уара Акармацыс, ашэа
аанцэаанза ахапа хэала».

Амра ашэахэа апенцъыр иаакылпхэит. Иа-
анагеит илашазоу музыкабжык. Ашэа ахапа
Арифей Акармацыси ирхэон:

Ашэткэеи ажэларкэеи,
Шэнапы еибаркны,
Ақьиарахь ихагалоу амоахь
Шэыццакы, шэыццакы.
Ашэткэеи ажэларкэеи,
Шэнапы еибаркны,
Игэгэоу уи аиоызарахь
Шэыццакы, шэыццакы.

Ацсабара иоызахоит,
Ауаоы диуеит,
Дхэыцуа, еигьу ицшаауеит,
Ауаоы диуеит.
Амра лаша апхарра,
Қьиара дуны шэгэафь ишэцэахы,

Имыцэоу лашаран уа ишэцэахы,
Амра лаша апхарра
Иамкуа адггылае шэлаша,
Шэлаша нас, анасыпаз шэлаша:
Атынчра, аиашьара, ауаора,
Шэықэца, иалыжэга алашьцара.

Ацсабара ифызахоит,
Ауафы диуеит,
Дхэыцуа, еигьу ицшаауеит,
Ауафы диуеит.

Фартунеи, Ариффеи, Абрансыи амилатқэа
ирыцкэашон, ашэа рхэон. Амра ашэахэа иаана-
гон урт зегьы зыргэыргьоз амузыка ссир.

«Ацсабарае цсы зхоу, агэакра аткыс анасыц
пышэшэарц сшэахэоит», – абжыы царыхэцэаза
иааргеит Абрансы.

АХЪТӘЫ ЦАЦХА

Алакә

Ажәоан иапакьысуаз ашьха дукәа
ирхыпраа ицон Ашьха уарба. Цака
агәгәахәа абахәкәа ирылкья илеиуан арәашкәа.
Апстақәеи ахәқәеи шәапыцап ецәала ихкьан.

Хара ашьха рыкәцәакәа рәы ацта бымбылкәа
икәианы рыцсы ршьон.

Ашьха уарба илашо хътәы цацхак афьтцакны
ицон ладака ахы рханы: – «Ушпацшзоу,
ацсабара, сара бзиа избоит уцшзара», – ахәеит.
Ашьха уарба. Иафьтцакыз ахътәы цацхагы
нафьтцшәан, лбаа абнаф ашәтқәа инарылашәеит.
Ашьха уарба ацәыз иашьтамлакәа, ицырны
аохаакәа инарыбжъаз ицеит.

Убри абна ааигәа пхәыск амхы дтагылан
драшәон. Уи лыцкәын зацәы убаскак
даашьяоын, доагылан акы длыхәомызт. Иара
шьта дхәычымызт, джыцәза дыкан. Ан, ахаца
усгы ацхәыс усгы ддырктаран, уаха налылым-
шо днеихьан.

Шьыбжьон ан леага нышьталцан, абна дныла-
лан фархк лыкәшәеит, дыцшызар, ацъашьахә,
илашо ахътәы цацха лацхья ишьтан.

Убаскан абна иаалкъеит Абгахэычы: – «Апхэыс, ибымган уи ацапха мышьтацэгъа, уи тынчра азэгъы инатом, ишаноуп».

«Исахэа, Абгахэычы гызмал, шанас иалоузеи абри ахьтэы цапха пшза?!»

«Уи аусура иацапхоуп, зыоны иааюнагало ахаца тэаха имамкэа, аус имулар изычхауам», – ахэеит Абгахэычы.

Апхэыс дгэыргъацэа, ацапха налгэыцалкит: – «Ауаюы изы аусуроуп цстазаарас икоу, – лхэеит. – Бзиала, Абгахэычы!»

«Абзиара бакэшэааит», – ахэан Абгахэычы, абна инылаланы ицеит.

Апхэыс лфархь аашьтылхын, лыхьтэы цапха пшза дахэапшуа, аюныка лэыналхеит. Ан дахь-цоз амоан дхэыцуан:

«Ауаюы данхэычу ацэажэара шихартцо еипш, аусурагь ирцатэуп. Дзахаазозеи ауаюы – аус иуларц азы ауп. Уиа ауп илахьынца насыц моас иамоу, уаха даеа моакы ыказам. Исхарогь ыкоуп, сычкэын данхэчыз, аус иур, даапсар, дгэакыр хэа сшэон, акгы исыркацомызт. Дан-духа, дбаюданхеит. Акытаегъы «Баюдан» хэоуп хьызшьаран ишиархэо. Аусура зтахым ауаагы пату икэыртцазом».

Ан аюны данааи, ахьтэы цапха акэалап интацаны илцэахит. Шьта сычкэын икаицо збоит хэа адэахьы дындэылцит.

Уи ацэа амцан дыкэиан днацшы-аапшуа,

ацстхэакэа ипхъазозшэа дрыцапшуан. Ус, ачкэын доацкьеит, деилкъя-еилгэыцэза: «Хам-хахы рашэара сцоит, аусура сгэапхоит», – ихэан, аеага аашьтыхны ашта дынтытцны дцеит.

Ан лгэыргъара хэаа амамызт. Убри аены нахыс ан лпа хэлаанза ашэак ихэо акы дафын. Зны дуастон, зны арахэ еилиргон, зны аанда кайтон, дтэаны ацсшьаха ихы иайтомызт.

Иара ихэалон: «Аус анызымуа сычмазаоушэа схы збоит, аус анызуа сыпсы сшьоит, икаццо сеигэыргъоит».

Аусура насып инатон. Акытафгы «Баодан» хэа иахэара иакэыцит, зегь пату икэырто иалагеит.

Ан дгэыргъон, аоны акы агмызт: иун, икацан. Иааит тагалан. Ани ацеи аца азна апш иаадрыхыз тарыпсеит, аускэа зегь рыкны еицхыраауан.

Тагалан апсабарагь цэоеижьза, алакэ еипш аеиладанахэит. Апша хьшэашэа иасуаз, абгы егэыхаа иагон. Абнакэа рфы тынчран, апсаатэ шэахэацэа атэыла пхарракэа рахь ицахьан. Абгахэычгы атаоыра италаны ицэахьан.

Убаскан, енак, ан аоны ачашэкэа рызра дшафыз, хтыс цыашьахэык калеит. Аонашэ инадпрылан ашэхымс иныкэтэеит Ашьха уарба.

«Иутахузеи, сымш, арахь уаазгазеи?» – ан уи дназцааит.

«Саазцаз уиоуп, хатыр зкәу апцхәыс, сыхтәы цацха ицәахны ибымоу сыт. Убри сашьталан сааит иахья», – ахәеит Ашьха уарба.

«Иуазхәада уи сара ишсымоу?!» – ицәалшь-еит ан.

«Ацсаатә ирбон ианаабгоз».

Апцхәыс иаалцәымыцхеит, нас даахәыцын: – «Иустап, изурызеи, иутәу сызумакуам», – лхәеит.

Ан аоны дныоналан, саанк азна ачашәкәа аадәылган инамцалыргылеит: «Усасуп, иахьяда хаоны умааиц, акы унацха!»

Ашьха уарба лчеицъыка мап ацәнамкит, азхара афеит: – «Итабуп, бчеицъыка иазхааит», – ахәан ан иналеихырхәеит.

«Халалс иуоуааит», – лхәеит лара.

Апцхәыс лылахь еикәшьшьы аоны дныоналан, ахтәы цацха лыман даадәылцит. Иахьыгунылгоз, илзымычхакәа лылабжышкәагы рәаархеит.

Ашьха уарба агәатанза даарыцханашьеит ан, икастпарызеи хәа ихәыцуа инатәеит.

«Ауаа зкышыкәсала арт ацакьякәа рытка инхо, изыхшо, изаазо ан лоуп. Ан дыкамызтгы ауаагы каломызт, нас ишәахәодаз, игәыргъодаз, икәашодаз? Ах, игәыцърахон! Убри азы ауаа бзиа избо ан лгәы нидмырхароуп, икьиоу, цсы зхоу, ан илымцахырхәар рыхәтоуп. Убри акынтә ахтәы цацха даара ишыстахыугы, иб-

зынсыжьуеит, ан», – абас ахэан, Ашьха уарба
нышьтыпраа ицеит.

Ирхэоит, ан ахьтэы цацха шьхакы ашьапаёы
илцэахит, уинахыс ауаа зегьы аусура бзиа ирбо
икалеит хэа.

АШШАҒҒЫЧ

Алакә

Инхон-инцуан цсаатә хәычык. Уи
ацсаатә хәычы иины адунеи ианнықәпш
аены инаркны, изхылцыз ирхыз ахыз иарггы
иахьзхалейт.

Ашшағғыч аныөейдас, даараза ахыз
гәыннагейт: ацсаатә ахьейзало ианнейлак,
«Ашшағғыч», «Ашшағғыч» – хәа ахыччара иа-
лагон. Ашшағғыч иазбейт ацсаатә инарызцаарц,
иара зхылцыз ацсаатәшьтра «ашшағғычқәа»
хәа ирхымзаауа ахыз цәгья зырхылаз атәы акыр
рдыруазар еилнакаарц.

Шарцазык, Ашшағғыч нкапырны ицейт
агәтыха еилнакаарц. Аены хәлаанза ицыруан,
ацсаатәқәа имачымкәа ирызцааит, аха иара
зышьтаз цсаатәк еилкааны иаздыруамызт. Зе-
ггы ражәа нейларцан, иаха издыруа роуп хәа,
ажәцарақәа рышка ирышьтит. Такәы аамта
ицыруа ишцоз, иабейт онык. Уи ашта итагылаз
цәатцла дук амахәта иқәтәаны икарцәазаны
ишәахәон о-цыск. Ашшағғыч уахь интапырит.

«Уа мшыбзиақәа!» – ахәан, урт рааигәара
махәык иныкәтәейт.

«Уа бзиарак иакэшэаша, Ашшагъыч ухаткы, бзиала уаабейт!» – рхэан, ажэцаракэа, рысас апсшэа архэейт. Ишейцэажэоз, Ашшагъыч иаацэырнагейт ажэейлкаатэык азы абрахъ ишымџахыцыз.

«Ажэцаракэа шэхаткы, – ахэейт иара, – шэара акры збахьоу, акры здыруа цсаатэқэоуп. Ижэдыруама абарт ашшагъычқэа ртоурых хэа акыр, насгъы урт ирхымзаауа ахыз цэгъа «ашшагъычқэа» хэа изрыхъзхалаз?»

Ажэцыс ус ахэейт:

«Ари адунеи аёы абзиа шырхамыштуа еипш, ацэгъагъы рхаштэом. Издыруейт сара ашшагъычқэа шэтоурых. Сызхылцыз ирхэо исахахъан, – айтахэара иналагейт ажэцыс ашшагъычқэа ртоурых. – Даара акраацуейт цсаатэ хкыс иказ зегъы еизара дук рыман, амшын агаёахъ ацакъя ёыцэаакэа рыбжьара дэхэыпшк аёы. Аапынран ари ахтыс аныкалаз. Аизара ду зыхкыазгъы уи ауп, атэыла пхарракэа реынтэи иааз апсаатэи, ара зыпсадгъыл аёы иказ апсаатэи еипыллон, агэыргъара ду рыман.

Апсаатэ реизараёы ишэахэозаарын Кармацыс шэахэаёык. Иахъа уажэраанза, уи аёыза абжьы зхаз, ус ишэахэоз иара апхьагъы, иара ашьтахьгъы, ари адунеи аёы икамзаарын. Апсаатэқэа Кармацыс абжьы шаарахазцэкъя, рымцэыжэоакэа нейкэпсаны, рыпсы заны, рчыт бжьык ыказамкэа зегъы зыроуан.

Кармацыс шәәхәәә, ишәәхәәуа, инышьтпраан
ишнеиуаз, ацакья ыщәәа-царык иаахеит,
агәышпггы иаразнак игәгәаны ицнакеит.

Иааилагьежбит ацсаатә, иеибарчырчыруа...

Еиха ицарыз Ашьауардын, ацстака ицырны
ицан, Амшә ианахәеит икалаз арыцхара.
Амшә иадыруазаарын хәшәы хкыс иказ зеггы.
Иахаз даара агәы иалсаап, ирыцханашьазаап
Кармацыс шәәхәәә. Нас уи хәшәыс иамоу абри
ауп, ахәан, ашьапы ашца ашша ытк аамхны
Ашьауардын ианатәит, усггы ахәеит:

«Инаганы абри ашша Кармацыс ахәра
инакәышәтар, иаразнак игьоит!»

Ашьауардын алеи-апси рыбжьара амшә-шша
аман иааит ацсаатәкәа реизарахь. Ацсаатәкәа
игәжәажәо еилапыруан.

Ашьауардын иаанагаз ашша цьара
иныкәцаны, Кармацыс инахагылт ишыкоу
збап хәа. Кармацыс, ашьа ацкьасо иахьышьтаз
агәакра иағын. Ашьауардын иаразнак ашша аа-
ган Кармацыс ахәра инакәстап хәа ианаахьахә,
ашша ыказамызт. Ашша згазеи хәа иааилагье-
жбит ацсаатәкәа. Икан уака хылтшьтпраала шәа
шәызхылтцыз ацсаатәггы. Уи ацсаатә Ашьаур-
дын ацкысггы иеихаз цаатәын ускан.

Ацсаатәкәа реилагьежьраан иархәаны,
ашша гычны иаман ицеит. Ари зеггы ирдырт,
аха икарцарыз! Кармацыс шәәхәәәәы, ахьаа
баацс азхымгакәан, ацсы аахьцгәышьеит. Уи

ашьтахь, ашша згычыз, ацсаатэқәа ирылыр-
цеит, «Ашшагьыч» хәа хзысгьы иартеит. Ари
ацсаатэ Ашшаурдын аткыс еихаз, ишгәырџооз
иагхеит, еитцалейт. Мышкы, зынза ацсра ишафыз
ацсаатэ ианырба, иааизан, азы ахәлархәхәо
ацсы ааикәдырхеит, аха «Ашшагьыч» хәа ахыз
шахыз иаанхеит. Иахьягьы уи ацсаатэ шьтра
«ашшагьычқәа» хәа рыхьзхалейт.

Абра иалгеит Ажәцыс ажәа хәаны.

Ашшагьыч хәчы даара иархәыцит, нас
џаанатит:

«Ииашоуп, Ажәцыс, уажәабжь уаналагоз
иухәаз: Ари адунеи афы абзиа шырхамыштүа
еипш, ацәгьягьы рхамыштүазаап».

ЛАША ИГЭҤҢА

Алакэ

Лаша хэчы енак дхэыцуа днатэит:
«Зегь реиха икэышда?.. Зегь реиха
икэиада?..»

Ари азцаара изцэырцыз атак шыкайтцаша
издыруамызт. Сзазцааша азэыр дызбозар хэа
амоа дыкэлан иёынеихеит. Дышщоз Ардэына
ашэа шахэоз ибеит, илакэны амахэ икэтэан.

Лаша даара игэацхеит уи ашэа ссир. Ари
еигьу цсаатэ бжыы ахаан исмахац ааигэахэит.

«Ардэына... аа... Ардэына?»

«Аа, иутахыузеи, арцыс хэчы», – ахэеит
Ардэына неизыцшын.

«Издыруада, уара ашэахэао уакэзар зегь
реиха икэиоу, зегь реиха икэышу?»

«Оо, мап, мап... ус сгэы иаанагом. Хэарада,
саргыы акэиара сылоуп. Ашэапыцьяц ирцыр-
хагоу ахэачакэа сфоит, уи ала ацла рыбгыы
еикэхоит. Егьырахь, сашэахэабжь ауаа аргэыр-
гьоит. Сгэы иаанагом икоуп хэа цыара, са
сацкыыс икэышу, са сацкыыс икэиоу»...

«Абзиараз, Ардэына», – ихэан Лаша, инапы
накэаны еицах амоа дыкэлеит.

Лаша ацсабара апшзара деигэыргъон, ашь-
хақәа сы шкәакәала итахәхәаз харантә дыр-
зыпшуан. Абнақәа дрылсуа дахьцоз, ацсаатә
ашәа рхәон.

Лаша дышнеиуаз, дәхәыпшк аеы шәты хкыс
иказ ахьышәтуаз днанагеит. Абрака Ашьхыц
ашәак хәо, амати аизгара ишаеыз ибеит.

«Оо! Хатыр зкәу Ашьхыц! Иудыруазар уара,
абри адунеиае зегь реиха икәышу, зегь реиха
икъиоу дарбану? Издыруада уи уара уакәзар,
Ашьхыц?»

«Оо, мап, мап... Ус сыкам, – ахәеит Ашь-
хыц. – Иагъа ус акәзаргъы, азәгъы ихәар калом
сара скъиам хәа, избанзар, иахъа хәлаанза ама-
ти еизызгоит, уи ацха алсхуеит. Схәыцқәа
цхала иныкәызгоит. Ашьхымза азна ацха
сыпшәмагъы ипшны игоит. Уиала сара ауаоы
сихәоит. Скъиоуп саргъы иахьынзасылшо. Аха
икоуп адунеиае зегь реиха икәышу, зегь реиха
икъиоу – уи Амра ауп».

«Ишца, амроу? Амц ухәоит, Ашьхыц...
Амра цәажәом, ак ханатом, ак хамнахуам, ус
баша ажәоанае ицәырцуеит акароуп», – ихәеит
Лаша, игәы намзо Ашьхыц днахәапшын.

«Иудыруамзаап Амра абзиара ду иканато...
Амра ыкамызтгъы, апхарра каломызт... Уз-
хәыци икалоз, алашареи апхарреи камлар? Ауаа
аеаора рзаарыхуамызт».

«Ирыхуаз ауаа ирфо рмоур?»

«Амла иаганы ицсуан. Амра ыкоуп, апста-
заарагы ыкоуп, ицхоуп, илашоуп».

«Итабуп уахыкоу, оо, Амра лаша!» – Лашеи
Ашьхыци намцахырхэит, нас инеидтэалан,
ашэаны ирхэит:

Хара бзиа уаабойт,
Оо, Амра лаша!
Адуinei зегь бзиа уабойт,
Оо, Амра лаша!
Ациаа зегь бзиа урбойт,
Оо, Амра лаша!
Ацсынтэыла бзиа уабойт,
Оо, Амра лаша!
Апстазаараз угылт, укапхэит,
Оо, Амра лаша!
Уцака ажэларқэа еишыцэахэит,
Оо, Амра лаша!
Умчала абахчакэа шэтуеит,
Оо, Амра лаша!
Ажэаоан иацэа ургэыргэит,
Оо, Амра лаша!

«Аа... Лаша? – ашэа ааипнакэит Ашьхыц.
– Икоуп еита Амра адагы зегь реиха икэышу,
зегь реиха икэиоу. Иеилкаа урт, сара исызды-
руам!»

«Бзиала, Ашьхыц қыа», – ихэан Лаша, дыр-
өегьых амжа днықэлеит.

Лаша дзон, ахэкэа дырхыцуа, арѡашкэа драѡсуа.

Ус, дэхэыцшк аѣы шкэакэа матэала реи-лаҳэаны ажьакэа реицхумарра дналагылт. Урт ашэаны ирхэон:

Унан, ишэхьзеи, абгакэа,
Ашэарыцацэа шэыршьит.
Ашэарыцацэа шэыршьит.
Унан, ишэхьзеи, абгакэа,
Хгэыргъалап, хкэашалап, ажьакэа,
Хкэашалап, хкэашалап, ажьакэа.

Абнаѣ уаха инхом хагацэа,
Абнаѣ, уаха инхом хагацэа.
Хгэыткья-цсыткья шыта хкалазом,
Хгэыткья-цсыткья шыта хкалазом.

Ех, ханасыц калейт!
Ех, ханасыц калейт!

Настха ажьакэа ран иахкэажэха итэаны ирзызырѡуан, ирыхэапшуан.

Лаша Ажьакэа ран днеихырхэейт:

«Исахэа, хатыр зкэу ан, ибдыруоу бара ари адунеиаѣ зегь реиха икьиоу, зегь реиха икэышу дарбану?»

Ажьакэа ран Лаша ихы аашьышьит: –

«Иуасхэап, издыруейт сара уи. Зыцсы тоу зе-

ггы, акъиараггы, агэыжелациэгъараггы, акэыш-
раггы халоуп. Аха зегъ реиха икэышу, зегъ
реиха икыиоу Адгбыл ауп», – ахэеит Ажыакэа
ран.

«Ихасцом, Ажыакэа ран, ибхэо, Адгбыл ус
баша ишьтоуп», – дгэааит Лаша. «Маап, Ад-
гбыл ус баша ишьтазам».

«Да, исахэа нас, Адгбыл иканато акы?»
«Адгбыл – азын, аапын, апхын, тагалан хэа
аеыпсахуа, цсы зхоу зегъ аус днаруеит».

«Исзеилкаауам, цсы зхоу зегъ аус
шпаднаруеи?»

«Уазхэыци, аапын анааиуа апхыа ишпакоу,
иугэаларшэеи, Лаша? Ацлакэа абгы рэазам,
ихьтоуп. Аха, нас, хэычы-хэычла ицхаррахо,
ашыац ецэа цшзаза иаауеит, абгкэа пытуе-
ит, ашэыр цлакэа шэтуеит. Абас, адунеи зегъ
еыхоит.

«Аа, еилыскаит, Ажыакэа ран, ибхэаз».

«Адгбыл убас аеыканатоит, цсы зхоу зе-
ггы ирфара роуратэ. Ауаа аарыхуеит, апстэкэа
ахаскыын ецэа рфоит, апсаатэ – ахэачакэа,
ашэыр хккэа калоит. Урт зеггы зкэиаауа Ад-
гбыл ауп. Адгбыл апстазаара еикэнархоит. Ад-
гбыл цсы зхоу зеггы ирануп, ирыонуп. Адгбыл
ауп зегъ реихагъ икэышу, зегъ реихагъ икыиоу»
– ахэеит Ажыакэа ран.

«Даараза итабуп, Ажыакэа ран, сара ари ахь-
сеилбыркааз», – ихэан Лаша, дынхырхэеит.

«Лаша, иудыруаз икоуп зегь реиха еиҥах икэышу, зегь реиха икѣиоу, уи иарбану сыздыруам, уара еилкаа», – ахэеит Ажыакэа ран.

Убаскан бжыы цэгыак аагеит, Лашеи Ажыакэа рани аашанхеит.

«Уу-уу!.. Уу!.. Абла еицакыакэа, ажыа насыпцэгыакэа, ашэарыцацаэа хцака бга ршыызар, хара ханцаэз цышыаны шэгэыргыо шэеилоуп!»

Абгакэа рыцкэа еихакшо, рылакэа цырцыруа иааизеит.

Ажыакэа шэан еицыпца иааилагылт, нас абгакэа ирыцэцарц еибароит.

Абга ду Ажыакэа ран ионы инахызан, иакит. Ажыакэа ран шыхэхэоз, ишцэуоз, абнахь иагеит, егырт ажыакэа рыцэцеит.

Лаша хэчы агэыткыа даганы, дыоны ацла ду днахынхэазалан, ихаракны амахэ дныкэтэеит, дцэуон Ажыакэа ран рыцхашыаны...

Абгакэа рыцкэа еихакшо ацла инакэшеит. Лаша ихэапшит, ахау ахь ишзымхалоз анеилыркаа, еимпит. цытрак ашытахь, Лаша цшыаала ацла дналбаан, еиҥах амоа дныкэлеит.

Ахауа цкыан, ацша асуан, абнае азаза зыхшы игылаз ашэткэа рыффы лахалахауан.

Лаша дышцоз, нхарта тзык дазааигэахеит. Аштае акэты рацаа ыкэын. Дыпшызар, Ахышь кэты шкэакэак нышытпраит. Акэткэа шэан, еибаркаркарит. Алакэа шуа иоацибаркыеит.

Икалаз апшәма игәеитан: «Хааи, хааи», – ихәан, дхысит.

Ахьшь шәан, акәты нафьткьан икаҳаит, иаргыы цырны ицеит.

Лаша урт драосны дышцоз, рѡашк даахыкәгылт. Ара Ахьшь изеихсуаз зыхтәаланы азы ажәуан, апсы ашьон.

Лаша уи Ахьшь дахәампшзакәа днаосит.

«Узыргәазеи, ачкәын, апсшәа зсоумхәозеи?» – Ахьшь абжыы найкәнаргеит.

«Сара еилыскаауеит ари адунеиаф зегь реиха икьиоу, зегь реиха икәышу. Уиоуп амѡа сызкәу, аха уара Ахьшь, сара усцәымгуп, избон ацәгъара анууаз, ианушьтахысуаз».

«Баша угәааит, сара ус схы ныкәызгоит, – Ахьшь аеаарышәшәан, Лаша инаизыцшит, – иубандаз икасцакәо, еихагыы сгәаг укуан».

«Ишоахәара икауцакәо?»

«Ацара пшқакәа ранацәа рхәаагара ианцалак, инхыкәшәаны исфоит. Адукәагыы мцасырслоит, акәыткәагыы сраосуам. Уара ишухәо зегь рыцхасшьо салагар, амла сымпсуеи, сара схы еикәсырхоит, схәы сыпшаауеит».

«Аа... уиашазаргь калап, Ахьшь, аха укьиазам!», – ихәеит Лаша.

«Ииашоуп, сқьиазам», – ахәеит Ахьшь алакта ырцәгъаны.

«Убри указшьязы бзиа узбазом», – Лаша дцәытыцшны днахәацшит.

«Скэышупеи сара», – ахэеит Ахьшь, аалахэыххан.

«Да, исахэи узлакэышу?» – Лаша ицъашьаны дназцааит.

«Сара издыруеит адунеиае зегь реиха икэышу, зегь реиха икьиоу иарбану?»

«Издыруада уара уакэзар, Ахьшь леишэацэгъа?» – Лаша днахыхэмарит.

«Мап... мап... са сакэзам», – ахэеит Ахьшь.

«Нас иарбану уи?»

«Адунеиае цсы зхоу зегьы хайкэзырхо Азоуп. Апстхэакэа налбааны, ажэоанахь ихаргалоит, уахьынтэ кэаны иаауеит, Адгьылгы азы ажэуеит ақэа анауа, ацлақэа, ашэтқэа, апстэқэа, апсаатэқэа ақэа зы иакэабоит, иарыцқэоит. Ауаа ракэзар, зыда афатэгьы рзыкацазом. Азы ыкамызтгы, цсы зхоу зегьы зышан ипсуан, апстазаарагы каломызт.

Адунеиае зегь реиха икэышу, зегь реиха икьиоу Азоуп», – ахэеит Ахьшь.

Лаша дынхырхэеит ароаш аёацхъа: «Есымша уаказ, Азы!» – ихэеит.

Ахьшь нышьтыпрааит, ашьхақэа рахь ахы рханы ицеит.

Лаша зегь реиха икьиоу, зегь реиха икэышу Амреи, Адгьыли, Ази шракэу еилкааны аоныка дхынхэит.

АКӘЧЫШЬ ѦЕЖЬ

Ажәабжь

Акәарт иацан акәчарақәа рацәаны, убарт ирылан кәчышь Ѧежък. Акәчышь Ѧежь хәацык анацшаалак, акәчарақәа абжа хат хәа ионы иашьталон, аха иара, агәы икылахо, иласны иафон, ирынаѦомызт.

Акәарт, енак, убри азы игәаан, Акәчышь Ѧежь инахыкәласын, иацәхаит: – Абри еицш псыцәгъара убахъоу, иупшаауа ааиюшаны, уѦызцәагъы ируталар, даргъы уашьтан ирфо абжа урымѦои?.. Указшьа баапсуп, сымцәыжәѦа уаныцатәоугъы зегъы урыгәтасны иахъреицъу уеадуцоит. Сгәы ухшәар калап, уеицъымхар!

– Сеицъхоит, – ахәеит Акәчышь, аеырцәыуо.

– Иахбап, – Акәарт аеаарышәшәан, амцәыжәѦақәа асаба аарылнахит.

Убри ашьтахъ енак Акәарт адәаеы ашьапхыц ала анышә бгъатны, хәацык ыцхны акәчарақәа ишырәанатоз, иаагәанатәеит Акәчышь Ѧежь шыкамыз. Акәарт даара хъаас иканацәеит: «Цъара машәыр ахъзар, амацара иабацарыз?» – агәы иаатахәыцит.

Акәчарақәа ашәа хәо ахаса рфон. Акәарт

нацшы-аапшит: – Кэах-кэах, Акэчышь ъежь, уабакоу? – ънатит, аха цъаргы абжы гомызт.

Акэчышь ъежь ускан апшэмапцхэыс аапэа анлыршэшэоз ачарыц икапсаз афара иаѡын, аѡызцэа акэчаракэа рыкэѡымтзакэа. Акэарт, сыкэчышь хэчы машэырк ахыт хэа, игэыткьа-псыткьаха ишнеиуаз, иабейт. Апсыщэгьа ачыкэ пжэарц акгы агмызт, иаргы аѡы раханы, амцхэ иафаз ахэда икылачны апсра иаѡын. Акэарт, «кэах-кэах» арган, ачарыц анаба егырт акэчаракэа ирызѡнатит. Зегьы еибарыѡны иааин, игэыргьатэа, ачарыц акэшэара иалагеит. Акэарт акрыфара иакэытын, Акэчышь ъежь ганы, азыршытраѡы азы анаржэит. Акэчышь ъежь апсы анааивнага, Акэарт гэаан, уи инахыкэласит. – Ура уаха сымтэыжэѡа уцасыртэом! – ахэан, инхьахэын ицеит. Есыены Акэчышь ъежь амацара идэыкэын, агэы ѡыгьуан, ан гэхьааган ицэыуон, аха Акэарт гэаан амцын икэнажыломызт.

ѡнак Акэчышь ъежь: – Шэааи, сашьцэа, акэчара хэыцкэа, шэааи, апшэма ачарыц калыпсеит, еицахпап! – рызѡнатит. Акэчышь ъежьаѡ ианней, ашэа хэо, ачарыц акэшэара иналагеит. Акэарт уи агэыиахэан: – Акэчышь ъежь, укэышхеит, апсыщэгьара уакэыцит, – ахэан, амтэыжэѡа накэнаршеит, иагэыцахэхэо.

АКАЦКАЦ ӨЫРБЕИ УИ АЦА ГЭШӘИУ-ГЭШӘИУИ

Алакә

Абра ишәахарц шәыкоуп Акацкац
өырбей уи аца Гәшәиу-Гәшәиу захьзызи
рыхтыс. Иззымдыруа азәыр шәыказар, иахьар-
нахыс ижәдыруаз, акацкацкәа нхартас ирымо-
уп ашьха кацәарақәа. Егьа дшәарыцаөзаргьы,
ахра дацәымшәөзаргьы, урт ахьынхо неишьа
имазам. Асыцәкьа рықәгылазом урт змоу
ахра цагь-цагькәа – убаскак иеқьаррақәоуп.
Лбаа, убарт ахрақәа ршьапаөоуп асыцсақәа
ирыцкьө арөашқәа ахьиуа. Акацкацкәа зынгы-
цхынгы ртыцкәа нрыжьзом. Урт, ашьха икәу
зегьы рөадахьы, иөахаракны икоуп, зегьы
ахьырбартоу, зегьы ахьрахауа. Уа ацша иасуа
абжыгьы аеакыуп.

Шәзырөы, шәзырөы, ишәахауазар!

Ацша абжыы ааөоуам, аха ишәмахауеи акацкац
рыбжыы, рыбжыы акәмрашәа: «Гәшәиу-Гәшәиу!
Гәшәиу-Гәшәиу!» Урт ашәа азырхәоит акацкац
Гәшәиу-Гәшәиу зыхьзыз.

Шәазызырө нас уи акацкац абжыы...

Аха ажәа ахы умхәакәа ацыхәа узхәом, рац-

хъа иара ан ырба атэы ххэап. Уи зыкэгылаз ашьапкэа зегыи реиха иаун, ицшзан. Абжыи акэзар, ашьа кацкац абжыи шырхэоз икан. Аха шыкэсык ахь знык ада абжыи аргомызт иара. Ари азхоуп хэа апхэазон, уаха ахы ацабаа иаланацомызт. Уи абжыи анаргоз аены акаохэа ашьа иныкэиоуан, зегыи ргэиреаннацон. Уи аены акацкацкэа еизаны ирыгэтыларкуан иаргыи. Акраамта иара ырба-ырбо инеи-ааиуан, аха хара цэара ицшуан. Убрахь ианыцшуаз ахэда цшзагыи еиха иеицнахуан, иаргыи еихагыи ицшзахон. Аха уи ус изыкалоз егырт ирыздыруамызт, рыкэша-мыкэша акацэаракэа зынза илакэны, икази ирхагылаз ажэоан ашцеи рыда акгыи рбомызт.

Акацкац ырба анаапсалак, инарылцны атрахьы ицон апсашьарц. Нас, амырхэага реатан иахьтэаз, акацкацкэа ацэажэара иалагон. Урт еибырхэон анкэа дара иреицшыз зегыи абжыи шырхаз, уажэы Акацкац ырба зацэык зегыи абжыи шарго еицш, рыбжыи шдыргоз, еихагыи хэтыр шрыкэыз. Аха рыбжыи ахьдыргоз азы еиха хэтыр зрыкэыз рыздыруамызт. Акацкацкэа агэхаштра баапсы рымоуп, ирхаштит.

Зны, аапынрак азы, Акацкац ырба ихнахит кацкац хэчык. Уи цхынрак ала ишазхара иазхаит. Ус, шыкэсык ахь знык Акацкац ырба абжыи анаргоз аамта ааит. Акацкац хэчы игэанацеит Акацкац ырба иакэшан игылаз рахь

акэымкэа, аблакэа кыдхалан цъара ишыцшуаз.
Ан иазцааит, аха атак амахаит.

Иааит азынра. Акацкац ыырба иара аламыркыызакэа егырт атра карцон. Адэныка ухы аауздэылмырхэхэо ианыкала, уи ацеи иареи цша ахыымнеизоз, ибахза иахыказ ацакья хацы ацахь абымбыл еицш ирацэаны ишытаз ацытэа инылатэеит. Азынра, ашьхақэаасыанрықэхалак, цсы зхоу зегыи апстахыи, ацларахь реартоит. Акацэарақэа рфы инхо акацкацқэа рыда ашьха тацэуп. Аси ацааи ргэацэахы акны икоуп ахрақэа.

– Уи аены уаакэымцзакэа уабацшуаз? – зны Акацкац ыырба иазцааит аца, ицха-цхаза ацытэа иахылатэаз.

– Уи анудыршагы аамта калап, умыццакын, – ахэеит Акацкац ыырба. Аха Акацкац хэчы абри агэи итыхон.

– Егырт акацкацқэа рыбжыи зыдмыргозеи, урт изырзымдыруазеи? – ицаахит аеазных.

– Убригыи анудырша аамта калап, умыццаклан, – ахэеит акацкац ыырба.

Азынра думи, Акацкац хэчы еснагы ицаалон, аха атак ахауамызт. Акацкац ыырба агэи аныццэа, хэычы-хэычла амазақэа зегыи араргамеит.

Зны, зынра баапсзак азы, акацкац дукэа рхэи рцацэа ирырто мацара, аапынра аамтаз, дара зегыи цсхьан. Инхеит акацкац хэычқэа.

Алзынрак урт акы дырцаха рымамызт ранацэа. Убри акнытэ, акрыфара атэы ада акгыы рзымцеит. Иара Акацкац ыырба ан даара икэышыз кацкапын. Егья иацэыхантэзаргыы, аца ианарцеит кацкацк иатахыз зеггы. Нацънатэ акацкацкэа ашьха иахылацшуазаап. Урт, абжыы бзиа, хара инаоуаз абжыы ахырхаз акнытэ, абра зеггы ахыырбартоу аказаара ратэаршьазаап, ашьха икэу зеггы еикэышахатны. Убри нахыс, урт, ашырцазза игылан, акацэаракэа ркынтэи ашьхатэыла икэыцшуан, шэартак атэы зхэо акы анырбалак, рыбжыы дыргон. Урт рыбжыы захаз зеггы ргэыреаннырцон, реырцэахуан. Икан убас, ашьха икэыз ашэарахкэа амашэыр иацэырыхчон. Абас акъиара, абзиара ду акацкацкэа икарцоз азы, урт есымша рыбацкэа ассир рбон. Инахаран, рацхья изса-зсо, имыццакзакэа, ииасуа иалагон абгацъмакэеи ацслахэкэеи. Урт абырлаш тэыоакэа ирхагылаз лаша-лашон, убас ицшзан, знык абра оыншыкэра рзацнацон акацкацкэа. Шака бзиара карцоз акара ирацэахон урт абырлаш тэыоакэа зхагылаз абгабкэеи ацслахэкэеи. Шака урт рацэахоз акара, ирхылцуаз алашара рацэахон. Шака алашара рацэахоз акара, рынцра духон акацкацкэа.

– Аха уажэы инхаз рахь сара соуп абжыы ргашьягыы здыруа, зеггы рзы абзиа кэцар зылшогыы сара азэацэык соуп. Уажэы икоу

акацкацкэа зхылцыз роуп сара сзыциз, аха иа-
хьагы иацы ииз рацкысгы сеицэам, – ахэеит
Акацкац ырба ацыхэтэан.

– Егырт ирхаштит акэымзар, ирылмшой
убас еицш рыбжы дыргалар? – ицааит Акацкац
хэычы.

– Ишцарылымшо, ишыкацатэу дырбазар...
Урт, афатэ бзиа анроулак, ргэы иахэан, ирхэо
ада акгы рыздырзом, – иааччеит Акацкац
ырба.

– Урт зеггы рыбжы дыргозар, амашэыр
еицаны икамлоз? – азцааракэа агэы рыкэ-
ыцгэуамызт Акацкац хэычы.

– Ускан, убарт анцра сызто ашэахэакэа зе-
ггы ирызшахон, абри уара узхылцыз сарггы
сыбаокэа ацакэа икэзытхэазаарын... – агэы
аапшааит Акацкац ырба.

– Нас, шыкэсык ахь знык ада убжы зумыр-
гозеи?

– Абзиара кауцозарггы иахумыркэацэароуп,
иумырмыцхэроуп... Насгы, сыбжы цар
калоит... Нас ишцасыцсыхэоу? Знык иазхо-
ит...

Акацкац хэычы акэытит азцааракэа рытира.
Аха Акацкац ырба ацытэа илатэан, уахи-
ени ихэыцуан, ихэыцуан, ихэыцуан... Аацын
анбаауеишь хэа игэакуан... Акацкац ырба
анаафыхалак, иахэон, аца абжы ргашэа анар-
цаларц.

– Умыццакын уара, макъана иузымдыруа-
заргьы, иацоуп уаныхшәа, уажәыр хәа ушәома.
Ианатаху иусырцоит. Нас уареи сареи хакәхоит
издырзо ахәон зныказ Акацкац ыырба.

Аха Акацкац хәычыгьы ахәара агәы
ақәҫыгьуамызт.

– Бзиоуп, нас, иусырцоит, аха сара иуас-
хәаанза убжыы анурга, уаргьы саргьы ханасыц
уалгоит! – ахәеит Акацкац ыырба.

Знык ианаба, Акацкац ыырба аныцәазгьы,
иара аакәымтцакәа абжыы аргашья ацон,
имырдукәа, егьырт ирмахарц.

...

– Уара икоуцаз аоыза кастом сара! – ахәеит
енак Акацкац хәычы. Ахәычы ухәаргьы, уажә-
шьта ишазхара иазхахьан.

– Хакәухит! – ахәан, иоацкьеит Акацкац
ыырба. – Сара сышьразы акәзаап уара узхысху-
аз!

– Аара иуду атәы цьаргьы исхәом, убри
уиегәыргьала, аха сара ишыздыруа ухоумырш-
тын!

Абрыгь ахәан, ахәда цшза иоахан,
акацәарахь иоахапрылт. Аацынра шаарыз иа-
ахьан, цака амраҫацхарстакәа рҫы асы ахьцаз,
ма иахьяҫаорыз, ашьац ҫеихьан. Усынтәи иа-
бон ишәапырхапуа уи иацрыхоз, азын изыгхаз
ацслахәкәа.

– Гэшәиу-Гэшәиу! – ахәеит, уи абжыы
өейтцыхны. Абжыы аккахәа ашьхақәа
инарықәөит. Арөашқәа рышьтыбжь ада акы
умахауа, зегыы рыцсы рзеит. Ацақьа еиөц-
царақәа ркынтәи иаакылибахәеит егырт
акацкацқәа, хәчи-дуи еилаөөы. Ицъашьаны уи
иазыцшуан.

– Акгыы цъашәымшьан, – ахәеит иара,
аөызцәа рахь, – хара зегыы хәипшуп, бжыыкоуп
иаххоу, абас шәығқәа аартны, абас шәыбжыы
шәырга: «Гэшәиу-Гэшәиу!»

Зегыы иара икәнацоз кәрцеит, ағарацәа
акацкац бжыы шакәу удырратә рыбжықәа дыр-
геит.

Абас, иналагеит уи акацкацқәа абжыыргара
дырцара:

– Гэшәиу-Гэшәиу!..

– Гэшәиу-Гэшәиу!..

Абас ирықәыөуан ашьхақәа иахьа хәлаанза.
Дук мырцыкәа ағарақәа зегыы ирцеит абжыы
аргашьа. Нас иара ирыланахәеит урт рыбжыы
мчыс иамаз.

Ашарцаз, зегыы иреихаз акацәара амра абз
анөыцнагоз, акацкац быжықәа го иалагеит
кацәара-цыцхьаза.

– Гэшәиу-Гэшәиу!..

Арииаанагоз «шәгәышәәанышәәа, шәнацшы-
аацшы, ашәарта, амашәыр шәзааигәоуп» хәа
акәын.

Есышыжь, инахараны урт зегы илашашо, ирбон антра рызтоз ашэхэақэа. Урт абзиара, ақьиара казцаз рыда аеакы рбазомызт.

Акацкацқэа зегы абжыргашыа рцеижьтеи имацхеит амашэырқэа, ашыа ыкэыртэан, итэоасуа инықэлеит ашэарах. Абжы ссир ирхылтуаз дзырцаз акацкац иахьзырцеит Гэшэиу-Гэшэиу хэа. Ари еиғыз ахыз апшаара цэгъан. Избанзар уи абзиара канатон, ашэак еицш ихаан, иҳаракын, насгы еснагь иаакамыршэзакэа азбахэ рхэон.

– Гэшэиу-Гэшэиу! – рыбжы дыргон акацкацқэа.

– Гэшэиу-Гэшэиу! – иацдыргызуан ахрақэа.

– Гэшэиу-Гэшэиу! – цсыц иланага-оанатон ацша.

Икамлацызт абас бзиа ибаны еснагь зыхыз ашыа ирхэоз аеакы.

Акраацуеит ари калеижьтеи, акацкац еырба уи аца Гэшэиу-Гэшэиуи ргэалашэара хзынхеижьтеи.

Аха шэзырфы уажэгы... Цқба шэзырфы!
Ишэмахауеи уи ахыз?

– Гэшэиу-Гэшэиу! – рыбжы дыргоит акацкацқэа, мшаенеицш.

– Гэшэиу-Гэшэиу! – иеицырхэон ахрақэа.
Дара-дара еимырдон.

– Гэшэиу-Гэшэиу! – цсыц лага-оагагас иамоуп ацша.

МЕК-МЕК

Алакә

Манча иахәшьеихаб Есма лпалта налшәылтан, ныкәара дцеит, адәеиужь ахь ихараны. Амәан ақәаршаәы баапс лыхъзеит, лпалта цха иалсны дбаазеит. Аоны иаанхаз Манча дтәаны асахъа тихуан. Итихит акыз асахъа, ауаә инапқәеи ауаә ишьапқәеи аитеит. Итихыз аңьашъахә дахәапшуа дтәан.

Ауаңьақ агәгәахәа амца тан, ишахәшахәуа ицхан ауада.

Адәахъы икыдтәан ақәа ауан, ашьхарахь идыдуан. Амацәыс апстхәақәа инархәытқьаны иканарччон, ишьтылашаауа.

Аонашә аартны даәоналеит Манча иахәшьеихаб Есма длахәны, дбаазаны.

Леаалыршәшәан, ақәа налхъыкәкәеит, лашъа днаихәапшын: – Ах, сышпагәаки!.. – лхәеит.

Манча иахәшьа дрыцхаимшьазеит: – Сара ас сбаазаны санааилоз бызсацәхалоз, – ихәеит. Итихыз асахъа ахъықәыз иаахәыцы-мыцын, – «Мек-Мек», – ахәан, аблақәа аахнатын, иоагылеит.

Мек-Мек Есма илыцхраан, лпалта злачы

лышэнахит. Ампахьшыбы лнаркын, лхахэы
лырбеит. Леимаа баазақәа лышьылхын, аймаа
цхақәа лнаҥеит. Аз-ца лагъанла илзаанаган: –
Бшьапы зааргыл ахьта былнахуеит, – ахәеит.

Есма дгәыргъацәа лшьапы азца инзаалыр-
гылеит: – Ах, шака уразузеи, Мек-Мек! –
лхәеит.

Мек-Мек атетрад инанцшылан, цәағәак
аакәнахит, ацәағәа анапаҥы илабахеит, агәы
ианнаднаца, амузыка ахәеит, иаргьы ашәа
накәнахәеит:

Уа ураида, раида раа,
Уа уарида, раида раа,
Сара, Мек-Мек, ашәа шәзысхәап,
Сара, Мек-Мек, ашәа шәзысхәап,

Сара суаюзам, ауаю инапқәа сымоуп,
Сара суаюзам, ауаю ишьапқәа сымоуп,
Скызуп, сыцсаатәуп, азаҥы сцәаакзом.
Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа.

Сара сахънеиуа,
Ахәычқәа, шәкәашала,
Сара сахънеиуа,
Ахәычқәа, шәшәахәала.
Ақъиара ахьыкам,
Икаларцаз сәыхоит.

Ахьта иакуа,
Дыпхарцаз сѣыхоит.
Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа,
Оыза гѣакъан исымоуп
Са сласба, шанас икоу зылшоу
Са сласба, шанас икоу зылшоу
Оыза гѣакъан исымоуп.

Фатѣыс бзиа избоит
Ажьрыци арасеи,
Фатѣыс бзиа избоит
Ажьрыци арасеи.
Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа.

Мек-Мекашѣахѣара ианаалга, Есмадоагылан,
адулац иаацылгеит ажьрыци арасеи, нас инаган,
Мек-Мек инамцалыргылеит. – Акрыф, агѣыраз,
– лхѣеит.

Мек-Мек акранафа, Манчеи Есмеи ина-
реихырхѣан, аонашѣ индѣылцны, иццакны ице-
ит.

Манча иахѣшьеи иареи хѣлаанза ихѣыцуан,
иаарушь уаха Мек-Мек хѣа. Илашьцахъан, уи
ашѣ инас-насны ианааонала.

Манча дгѣыргъан дкѣашон, иахѣшьа
дгѣыргъан лнапы еинылкъон. Мек-Мек аатгы-
лан, инареихырхѣеит, нас инеины алаба атет-

рад ианныкэнаца – ицэагэахеит, иара неины ианныкэиа – исахьахеит. Уа тынч ицэеит.

Манча иахэшьеи иарей атетрад аркны: – Цэамтхаа уоуааит, Мек-Мек, – рхэеит.

Адыржаены Мек-Мек аныжаагыла, Манча иахэшьеи иарей ашкол ахь ицахьан. Ахэы ажьрыци арасей астал икэгылаз афан, аоны индэылцит.

Мек-Мек ашьхарахь ныкэара ицеит, абнакэа рэы апсаатэ ашэа рхэон. Шьхакы ашьапафэы зиа тбаа иацэа дук абейт, уака акыз цшзакэа зсо ихын.

Мек-Мек азиа италан аеакэабон, акызкэа ианырба иадеизалеит, еибадырит, хаишызцэаз хэа еибырхэеит. Азиа ааныжьны ишцоз дабейт ашэарыцао, акызкэа ишьырц ишэакь рыкэкны дыштэаз. Азиа акынтэй кызк абжы царыуцэаза игейт, ашэарыцао дааит, хаишьуеит хэа.

Мек-Мек зеггы зылшоз алаба шана ианжаа, ашэарыцао ишэакь неимпыткьан, иааин иара анапы иакит. Ашэарыцао ицъашьо дшыцшуаз, Мек-Мек нхьахэын абнахь ицеит, цытрак ианынаскья, агэы цыжэжэо иаатгылеит: «рыцхашьара рылазам арт ашэарыцацэа, итацэуеит есышыкэса абнакэа, имацхеит ашьабыстакэа, амшэкэа, ақэасабкэа, апсаатэггы, аха ашэарыцао уацэы абна штацэуа идыруазарггы, иахья иишьыз ауаа рэы далаехэоит, дшэарыцао дууп хэа ддырехэоит. Мап, ашэарыцао дырехэатэзам,

уи иакэзам афырхаца. Ирехэатэу абна илоу ацсаатэи ашэарахи мшыкэа ираосуа, урт абнафы ирацэазарцзтахыу, рыцсыахьтоуазыиреигэыргыо – уи иоуп ауаю бзиа. Сара дысцэымгуп апсаатэ шьны зкантаруаз иакэыр-шан, ауаа цагыа ирылсуа ашэарыцао», – ихэыцуан иара.

Мек-Мек цэымгрыла иакыз ашэакь ирууаза иаршэын, абнахь ибганатеит, ианаахьахэ иахаит акызкэа хара рцэыуабжь. Ионы кызкэа рфы ианнеи, акызкэа еибаргэакуан абна былует еикэзырхода хэа. Ашэарыцао икаиршэыз итатын абна амца анаркын, абылра иалагахьан.

Иоахеит Мек-Мек алаба, икалеит ацаа ахьысы, амца ианааха – иарцэеит, иаелеит абгы еилашышы. Акызкэа еилапыруан, игэыргыо еибырхэон, абнагь харгы Мек-Мек хахьчеит хэа.

Цхыбжьон Манча днеины итетрад дананцшыла, ибеит Мек-Мек шыцэаз, алаба хыблаа-фыблаа иаван.

Манча акарандашь цэырган, Мек-Мек алабашья ыц азыкаицеит. Цэамтхаа уоуааит нахэаны, иаргы дыцэарц дцеит.

Уи аены Манча иахэшьеихаб Есма лызыа лымширахь дцеит, уа дшыказ ихэлеит.

Амза рыкэпхон ашьхакэа, адэкэа, ахэкэа, аецэ еилаарцыруа ажэоан цкьазаны илацэкэуан. Атых тынчын, акарматцыс ашэахэабжь ааюуан ақэатахьынтэи.

Аоны иаанхаз Мек-Мек аахэыцит: «Ихэлеит, арахь Есма лымацара дыкоуп, сцап, ыызара лызуа, слацэажэо даазгап», – хэа азбан, аоны индэылцны, амоа икэлеит. Амширафы ианнеи, Есма деигэыргъан, игэыдылкылеит. Мек-Мек ахэычкэа аргэыргъарц алаба иоахеит, аuada зегы шэтыккыла ишэтит, апсаатэ рацэа цэырцны, ашэа рхэо иалагеит. Алаба ианлаха, амузыка ахэеит, ахэычкэа уи инацкэашеит.

Мек-Мек анапы ианкны Есма индэылылгеит, илтахын аказы дахэарц, гэтыхак лыман.

– Сыхаара, Мек-Мек! – Есма дыгэжэажэо аацраф даатгылт.

– Икалазеи? Ибыхъзеи? – ахэеит Мек-Мек, лыхэацшуа.

– Мек-Мек, угэы иалымсуазар, соыза хамтас улыстоит.

– Ишца! Ибхэо закэызеи, Есма?! – ицъанашьеит Мек-Мек.

– Соыза лымшира сеигэыргъаны сааит, илыдысныхэалеит, дгэдыскылеит, аха хамтак лысымтазеит, сара сыда зегы акака лзааргеит.

– Уи аума хэаас икабцаз? Акгы камлеит, – ахэеит Мек-Мек, аахэыцын.

– Агэра га, Есма, агэыдкыларагы, агэыргъарагы хамтоуп. Сыбтирц ахыбтаххаз азы сбыцэгэауам, аха еилыскаарц стахуп, сыбтахума сара гэыкала?

– Гэыкала бзиа узбоит, сқыиа Мек-Мек, –
Есма атак калцеит.

– Гэыкала бзиа иубо хамтас хэа азэгыи
иртазом, уажэшьтан уахыымхэырц азыхэа.
Сбымтин сара хамтаны.

– Сатоумцан, Мек-Мек, угэы нсырхазар,
– лхэан, Есма лнапы акэыршаны иаагэыдыл-
кылеит.

Урт аоныка иахьцоз, амѡан Мек-Мек, ашэак
аацэырнаган, ахэара иналагеит;

Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа,
Сара, Мек-Мек, ашэа шэзысхэап,
Сара, Мек-Мек, ашэа шэзысхэап.

Амшира гэырғамшуп,
Амшира азгэататэуп.
Илашоу, игэырғыхэу ччацшьла,
Нас ашэала, кэашарала.

Ақьачақь – дқьачақьыр,
Ашэахэаѡ – дшэахэар,
Акэашаѡ – дкэашар,
Аинкбаѡ – еиникьар,

Амшира гэырғамшхоит,
Амшира азгэатахоит,
Хамтала акэзам ишгэырғатэу,
Гэырғаралоуп ишацылатэу.

Есмеи Мек-Меки аоны ианааи, Есма луадахь дцеит.

Мек-Мек тэаны ихэыцуан: «Акэатакэа среипшуп, аха анапкэеи ашыапкэеи сымоуп. Мап, истахым сара ас анхара, ауаоы дуаоуп, сара сыпсаатэзар, псаатэцас сыказарц стахыуп, – абас ишхэыцуаз Мек-Мек алахь еикэшышыы иныкэиан ицэеит. Икыззарц атахын.

Енак Мек-Мек абна илалан ишцоз, аапсаапхэа ишуа, шэарыцалакэак абна иаалкэеит. Руакы Мек-Мек инамцасын, алаба ацэнагеит, иаргыы нацхан, ахэыжэ нканарппит.

Даацэырцит ашэарыцао, амшэ шыны ацэа ихэда икэын. Даатгылан, Мек-Мек днахэапшит:

– Хайт, кыз мыжда, кыз мрик ауп, аха сысасцэа истаауа ишыны ирымцастап. Ашэарыцао Мек-Мек днамцасыны иаашытихын, игарзган инадеихэалан, аоныка игеит, шытэыс хэа. Ала мацуаркэа руакы Мек-Мек алаба аёыцакны, хэмаргас икацаны ицон.

Ашэарыцао аоны даннеи, Мек-Мек ыршэны аёацара иныонаижыын, ашэ наиркит.

Иаанапшы-аапшит. Мек-Мек оагылан, аёацара тацэын, акгы онагылазамызт, инеины ашэ инагэцасит, аха адэахьала иаркын. Иаахэцит: «Алаба сымазам, ала иаёыцакын иахькаршэу сеидру уи уажэы. Слабоуп шанас икоу зегы зылшо, уиада сыпсгыы сзеикэырхом, сыршыргыы калоит иахьа», – хэа.

Адэахьы абыжькэа аагеит. Мек-Мек акылхара инкылыпшны, акэаскьахь инацшит. Абарцае ашэарыцао ипацакэа ыршо даацэырцын, игэарпхазаны дыччо, уа бзиала шэаабеит хэа сасцэакэак дырцылон.

Ацшэма асасцэа аоныка инеипцхьеит, амшэ шишьызгьы дирбеит. Асасцэа идныхэалон, ажэеипцшь уирчеит хэа.

Мек-Мек аахэыцит: «Абант иааиз ракэхап ацшэмацхэыс санылшьлак, ҕацахэыс сзауа, аах, сара рыцха» хэа алахь ааикэнацеит, нас абжыы ныцакны, гэак ашэакгьы аацэырнагеит:

Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа,
Рыцхашьарада сыршып саргьы,
Уаха скалом сыцсы тангьы,
Сызны срымтарцап асасцэа,
Урт сырфап сара, сеимгэыцэаа.
Исеигэыргьо. бзиа сызбо,
Нас Манчеи Есмеи сырхаштып.
Исеигэыргьо бзиа сызбо.
Манчеи Есмеи уаха сырбом.
Уаха сырбом, уаха сырбом.
Уа уарида, раида раа,
Уа уарида, раида раа.

Убаскан Мек-Мек ахьтакыз ашэ аартны дааоналеит ацшэмацхэыс дагьуа: — Ааи,

иубжъузеи укыж-кыжуа, азыршы тартэааит
иахъахэо, – лхэан, илкыз алабала даасуа ипканы,
алаба нкаршэны, дындэылтны дцеит.

Мек-Мек иадырит апшэампцхэыс икалыршэыз
иара алаба шана шакэыз, игэыргъан иаашьт-
нацааит. Инеины акылхара ианкылцш, апшэма-
пцхэыс илшьырц ахэызба кны арахь дшааиуаз
абейт.

Мек-Мек алаба иоахеит, усгы ахэеит: «Ашэ
аатуеит, сызбо зегы шанхоит!» Ашырхэа иа-
атит аёацара ашэ, Мек-Мек ашэа хэо, алаба
ныцакшо, агэашэ интытны ицеит, зегы шан-
ханы ишахэапшуаз. Цхыбжъон Манча итетрад
аёы данней, Мек-Мек тэаны игэыроон.

– Иухъзеи, улахь зеикэузеи? – Манча Мек-
Мек дназцааит.

– Сахэом сымацара анхара, сара сыпсаатэуп,
исыт апсаатэ реицш амцэыжэоакэа, ашьапкэа!..

Иааицэымыгхеит Манча, аха даахэыцит:
«Сара ауаа рёы анхара шыстаху еипш иаргы
акызкэа рёы анхара атахуп» – хэа.

– Угэы ртынч, ушьталан уцэ, ишухэаз икас-
цоит, – ихэеит Манча.

Ауха Мек-Мек аныцэа, атетрадаё Манча аных-
гала ирыцкэеит ауаоы ишьапкэа, урт ртыпан
акыз ашьапкэеи амцэыжэоакэеи айцеит.

Ианша, Манча итетрад аёы данней, акыз
цырны ицахъан, ианцоз игэыргъан ицэыузаап,
о-лагырзык катэан.

АЦГЭЫ ХЭЫЦЫ ИАХЬЫЗ

Алакэ

Амра апхарра аеатан аласба хэчы ахыцээз
пхызы абон. Уи ааигэа игылаз Ацгэы хэчы
ахэы абз ала иахэон.

Аласба ахыцээз иаакрымэрымит, пхыз-
ла апшэмапхэыс илкыз акэац ыт иара
инамталыршэит.

Аласба «Ау!» – арган акэац ианнамтас,
ааигэа игылаз Ацгэы хэчы ацыхэа нафашэан,
иаахнацэеит, иаргы аафыхеит.

– Ааи исзуузеи? – ахэан, иныоныцэааит
Ацгэы хэчы, ацыхэа иахэапшуа.

– Исхарам, – пхызк збан, саноаткья, уцыхэа
сфашэеит.

Игэааит Ацгэы хэыцы. – Аах уара амееи,
ушыапы уфашэар иауааз, сцыхэа ануфашэоз.

– Цис хэчы, усцырхагамхани ацэа сакуеит,
– ахэан, аласба нахэны, аеиоырфан, иныкэиан
ицэеит.

Ацгэы хэчы ацыхэа иахэапшуа итэуон, нас,
алахь еикэшшышы, ахахынахаз моакы ианыла-
ны афынанахеит. Ус амоафэы иаацэырцит цстэы
цъашьахэык, ахахэы еилыпхаауа, еилархэны.

Абла цшзақәа амра ашәахәа еипш агәыргъара ашәахәа хыцхо, акыр-кырхәа иччо иаатгылеит.

– Уара узустада? – Цис хәчы нацааит.

– Сара исыхъзуп Агәыргъара – ахәеит, апстәы цьашьахәы.

– Уара мчы – лшарас иумоузеи?

– Сара соуп ари адунеи аҕы изхылцуа агәыргъара. Сара сыкамызтгы, апсаатәкәагы ашәахәара иакәыцуан, ауаагы ашәархәомызт, адунеи зегы, гәырҕо икалон. Иуахауама, Цис хәчы, абнаҕы шака ирацәаны иаахакәыршан апсаатә ашәа рхәо, ани ахапа зхәо акармацыс ауп. Урт агәыргъара рзызшо, ашәа дзырхәо сара сахьыкоу ауп.

– Аа... – ахәеит, Цис хәчы нкахәыцуа.

Акыр-кырхәа иааччеит Агәыргъара:

Уара, Цис хәчы, иухъзеи улахь даара еикәушәа збоитеи?

– Иссахьоу умбои, стыхәа кьатагәаза, аласба иҕнажәеит.

– Аа... – акыр-кырхәа иагәарцханы иччеит Агәыргъара.

– Агәыргъара, узырчозеи? – Сара сахьгәырҕо уеигәыргъома? – агәы иалсит Цис хәчы.

– Усцәымгәан, Цис хәчы, убри аласба мзышәа еакакәымкәа уцыхәа ахьаҕашәаз ччархәуп.

– Сынасыпдара уи ааигәа снанамгеи, – алахь еикәшышы инкахәыцит.

– Умгэыроан, уи уриашар калолт.

– Излауриашол? – ицбашьо ицаалт Цис хэчы.

– Ишца умбол, уцыхэа шыказ, икэацза, акацара сара исылшоит!

– Нас исыкаца ишыказ, саргыы сымгэыргыарызи уи ашытахь!

– Мап, – ахэелт Агэыргыара, ахы рцысуа, акыр-кырхэа иччо.

– Ыы... изакэ гэыргыароузеи, даеазэы уи-мыцхраауазар? Сара ус икоу бзиа дызбазом, – ахэан, Цис хэчы уи инапырцны, аеынанахеит.

Агэыргыара акыр-кырхэа иччо енатуан:

– Уаангыл, уаангыл, сымыш, уаасзызыро, башаза усыцэгэаалт.

– Избан, ус угэы изаанагои?

– Избанзар, сара Агэыргыара усаосны умцар са сыда азэгыы дыкам цыушьоит. Уцала абри амсала, уаха ацара улымшо угэакыр, сара сахь ухынхэы, суцхраауелт, – ахэелт.

Агэыргыара, акыр-кырхэа иччо, инхьахэны ицеит.

«Уи сара акгыы ислыхэелт», – ахэан, Цис хэчы амса иныкэелт. Азба иакын, кэарак инхькэгылан, азы ажэуан. Ус акыгэхэа акы ахы иласит, иаргыы шэан, иасуа абарц инхьацшит. Цис хэычы иахагылан алакэа ырцэгьан.

– Уара узустада? – инаццаалт Цис хэчы.

– Сара исыхьзуп Ацэгьа-мыцэгьа, – ахэелт.

– Аа... уара зегъы рзы ацэгъа утахума, аа?..
– Ацэгъа-мыщэгъа Цис хэычы ахы акыгэхэа еиҥах инықэсит.

Цис хэчы ахы ахьуа, Ацэгъа-мыщэгъа иацэшэаны, сышпацэцари хэа ихэыцуан.

Ацэгъа-мыщэгъа алақэа цырцыруа, атра иткьарашэа, апсабара инықэпшит: «Сара истахуп атлақэа зегъы оар, ахаскьынқэагъы мгылар, ашэтқэа мышэтырц, ацарақэа ашэа рымхэарц, уара Цис ччагъы уцсы ухысхырц»,

Ацэгъа-мыщэгъа ишалшоз еиҥа Цис хэчы ианас, ишьтыууаа ицан ахахэ инаахеит.

– Миаау...аа... сумшьын!.. – Ацэгъа уаха ишрыцханамышьоз адырын, еиҥагъы ишэеит. Ацэгъа-цэгьоуп, уи зегъы танархар атахуп, саргъы сашьыр, иара агэы иахэоит.

Цис хэчы Ацэгъа иацэымцар иахьуаз анадыр, иууаза абахэакынтэи ицеит. Ишнеиуаз, ихаразаны лбаа цьара, ахакьын иацэара инылахаит, аха игэгэаны адгьыл иахьанкьаз, икэакэан, ахьаа цэгъа шыҥахоит. Уажэшьҥа арахь Ацэгъа-мыщэгъа заиуамызт, аха иара ахьаа цэгъа Аман иахьышьҥаз.

– Миаау, икьиоу азэгъы дыказами?.. Миаау... Шсэыцхраа, срыцхауп, сеикэшэрха. Сара бзиа избоит атлақэа, ахаскьын иацэа, ашэтқэа, апсаатэ рашэахэабжь. Миаау, исыхэода? Сеикэзырхода?

Ус иаацэырцит акы, иуаауаза, ала тбаакэа лашара рыхзамкэа, ахахэы ақэпсаны. Ацгэы

хэычы инахэацшын, инаосны афынанахейт, уаха ихьамцшзо.

– Уара узустада, – Цис хэчы еергьхэа абжы тганы уи иназцааит.

– Сара исыхьзуп Зегьззеицшу, – ахэейт уи.

– Зегьззеицшу иуказшьоузеи?

– Сара уцсуазаргы хьаас исымам, азэгы сицхраауам, акгы сеигэьргьом, ашэткэагы ацсаатэ рашэахэабжыгы бзиа избазом. Урт ыказаргы-икамзаргы сара сзыхэа зегьакоуп.

– Уца, уца успырцны, сгэакра убар стахым, уара, Зегьззеицшу, ахэейт Ацгэы хэчы.

Зегьззеицшыз ииасны ицейт.

Ихэыцуан Ацгэы хэычы ахьышььтаз. «Сцыхэа ахьысцэызыз гэьршо дузам, анасыцдаоа – узкэынхо адунеи афы зегьы уцэымгзар, зегьы узеицшзар акэзаап. Насыц сьмоуп сара ус сахьыкам, – хэаагэы иаанагон иара, – Миаау, шэсыцхраа, срыцхауп... Шэсыцхраа... Миаау...»

– Иухьи, Цис хэчы, умшэан хара хуцхраауейт, – рхэан, рыбақэа амра ашэахэеицш алашара рхыцхо, рыхцэы цшзакэа еилархэны, иаацэьрцит шыца.

Цис хэчы ажэа кэанда анаха, агэы цшаауа, ахы иоахан урт инарыхэацшит.

– Шэара шэьзустцэада? – инарызцааит. Руакы аапышэьрччан, Цис хэчы ашьамхы иныкэцаны, ахьаа хысеуейт хэа иалагейт.

– Сара исыхъзуп Зегъирыщхраауа, – ахэеит.
– Умшэан, уажэыцэкъа, ухъаа улсхуеит!..

Егъи абла тыцха неины Цис хэчы ахы ашышыра иналагеит.

– Сыхаара, Цис, сара Акъиара сыхъзуп, умшэан, агэакра узыкэшэаз ҳара уалхаргоит, – ахэеит.

Цытрак ашытахъ Цис хэчы гэыргъацэа, ахъаакэа зегъы алцын, амѳа ианыланы ицон. Ацыхэа ахъѳахцэаз уссгъы иамамызт, имцсыкэа иахъеикэахаз еигэыргъон. Цис хэчы иадырит Зегъирыщхраауеи Акъиареи зегъы ишреигъыз.

Ус амѳаѳы иаацэырцит Агэыргъара, иччо.

– Цис сымш, издыруада усыцэгэаазар, ари амѳала уахъдэыкэсцаз? Ма иузымдыруаз ахъеилукааз уеигэыргъо?!

– Мап, суцэмгэаазеит, итабуп исзымдруаз ахъеилыскааз.

Агэыргъара ааччеит: – Уцыхэа сырбеи, – ахэан, Цис ацыхэа къатагэа ианахъкыыс, ацыхэа быбышза иазхаит.

Цис гэыргъацэа ацыхэа инахэапшит. Абарт зегъы ахганы Цис хэчы аоны ианааи, аласба ѳѳуа, ихэмаруа апырцалыкы акырц иашытан.

– Ааи, ура агаза! – Ацхызцэгъа баны, зѳызцэа рцыхэа иампасны ихызцэо, ура суцэгэаауам, аха уаныцэо уаха уааигэа стэом, – ахэан, Ацгэы хэычы ѳеины, еихаракны абыркыыл иныкэтэеит.

АЧКЭЫН-ШЭАХЭАӨЫ

Алакэ

Ачкэын шэахэаөы ихьзын уи, иара дхэыцлон, сдухар ауаа, ацлакэа, ашь-хакэа, апсаатэ ицбаршьартэ, иаргэыргьартэ ашэахэара сцоит хэа. Убас данхэыцуаз инаивагылон пстэы цыашьахэык, аблакэа лашо, ахахэы еилархэны хара ицшуа.

Өнак Ачкэын-шэахэаөы итаххеит уи апстэы ахьз еиликаарц, днадгылан дазцааит:

– Уара узустада? Истахуп хайбадырырц.

Уи апстэы неихацгылеит Ачкэын-шэахэаөы.

«Хайбадырып ухацкы сцеит, ус иугэапхозар»,
– ахэеит.

– Сара Агэыгра сыхьзуп. Цсызхоу акгы сацырхагам, ицсуаггы – шэыцсуам хэа снейны сгэыгран сырхалоит. Уацэы ицсуа иахьа апстазаарае дыканац дгэыргьозар стахуп. Схата есымша стэаны сацхьака насыц дук спылап хэа сгэыцуеит. Сгэыцуеит, абри апсабарае апсаатэкэеи апстэкэеи еибамфо, зегьы бзиа еибабо икалап хэа. Уара уааигэа уажэы сзыкоу, Ачкэын-шэахэаөы, угэыгра са соуп, сгэыцуеит ушэахэаө духап хэа.

– Ҳнатэап, ҳғэыглап, – рхэан, инейдтэалеит, рыблақэа кыдхало, игэыгуа ицшуан.

Ачкэын-шэахэаоы дахьтэаз дхэыцуан: «Агэыгра ауаоы игэы шьтнахуеит, аха сшэахэао дуны сазыкацом, схы ацьабаа асырбап, ашэахэашья сцалап» хэа. Доагылангы ашэахэара далагеит.

Уинахыс Агэыгра оагылан ицеит, атыцаёы даеацьашьяхэык аацэырцит, ахахэы еилажэжэа, ахэда еихақаца, ашьямхы анапқэа нықэцаны, Ачкэын-шэахэаоы инаидтэалеит.

– Уара узустада? – Ачкэын шэахэаоы уи дназцааит.

– Сара Аусура сыхьзуп, – ахэеит уи. – Уск салагар, ибзианы икастаанза сакэытцом. Сара Аусура соуп, ашэахэаоы дугэы дашэахэаоны дказцо. Аусура сыкамзаргы азэгы акы изцомызт, аус рымур ауаагы, ацсаатэгы цсуан, амла иаганы. Аусура сыкоуп, ацстазаарагы усурала еикэсырхоит, агэыргъарагы сыцуп. Ашэахэаогы дшэахэао духоит сара саницу.

– Сара усгэацхоит, Аусура, – ихэеит Ачкэын-шэахэаоы, инейдтэалан, ашэахэара иалагеит. Дкарагон Ачкэын-шэахэаоы аус шиуаз, ашэахэашья шицоз, аха ибзианы дзышэахэомызт.

Ус енак даацшызар, оызас имаз Аусура цахьан.

Ачкэын-шэахэаоы даахэыцит: «Шака аца збазеи? Шака ашэа схэазеи? Аха псаатэкгы шэтыкгы сара уи ала исызмыргэыргэит. Икасцарызеи, сззцаарыда? Издыруада азэы акы сеихэар исыхэаша уи аус аеы.»

Ачкэын-шэахэаоы ас ахэыцра даналага, аблакэа гэынамзарак рхыхэхэыла, анапкэа ашьамхы икэцаны, акы ааины алахь еикэшышыы инаидтэалеит, инкахэыцуа.

– Уара узустада? – уи дназцааит Ачкэын-шэахэаоы.

– Сара Аоызада сыхьзуп. Икасцо зегы ибзианы икасцар стахуп, аха исзымдыруаеы азэы сиязцаарц стаххаргы, азэгы абри зузыкамцаз абри ахьузеилымкааз ауп хэа сеихэазом, сззцаауа зегы саосны ицоит, – ахэан, ахахэы хьыдышышь, инкахэыцуа иаатэит.

Ачкэын-шэахэаогы уара Аоызада суеицшуп, акы сзырцаша оыза дсымазам хэа илахь еикэшышыы уи днаватэит. Ус дыштэаз Ачкэын-шэахэаоы хэыцрак ихаеы иааит: «Саалаган, ахэычкэа еизганы, ашэа рзысхэап, издыруада азэы сашэа игэацхар?» Ачкэын-шэахэаоы ари хэцны даныоагыла, Аоызада наидцны ицеит.

Ачкэын-шэахэаоы ахэкэа, ақытакэа дрылсуа, ахэычкэа адэхэыпшаеы ашэа шэзысхэоит хэа рызэитуан. Хаизоит, хаизоит адэхэыпшаеы, ашэа хазхэа хэа иакэшахатхон.

Ачкэын-шэахэаоы дхынхэны аоны дана-
аи, инеины инаидтэалеит цстэы цыашьахэык.
Ахахэы цшза рхэны иакэпсаны, анапкэа
ашьамхы икэцаны ихэапшуан. Уи апстэы
уажэы-уажэы иоагылан, инапшы-аапшуа, акы
апшаауашэа, ишьтапшуа, инеи-ааиуан.

– Уара узустада? – уи дназцааит Ачкэын-
шэахэаоы.

– Сара Апшаара сыхьзуп. Исыпшаауеит ауаа
рыхэшэкэа, ашэа ыыцкэа, ахэыцра ыыцкэа.
Цэаоа баапсыкгыы сымоуп, сшыпшаауа,
исымпыхьашэоит агэырфоа ашэакэа. Ауаа ане-
ибашьуа – исыпшаауеит изланибарцэаша, аха
убас иаггысыпшаауеит итахо ауаа, ма апстэы,
апсаатэ реикэырхашьагыы. Сара, Апшаара, сыз-
цым ихэыцуа уао дыказам.

– Уара указшьа сгэапхоит, цсызхоу зеггы
пшаалароуп, рус акэфиара амазарц азы, – ихэан,
Ачкэын-шэахэаоы адэхэыпшахь дцеит.

Адэхэыпшаэы ачкэынцэа, азгабцэа ирацэа-
оны еизахьан, иччон, ихэмаруан. Ачкэын-
шэахэаоы даннеи иаатынчрахеит, изыроуан
рыпсы заны, чытбжыы гомызт. Уи днареихыр-
хэан, ашэахэара дналагеит.

Цытрак тынч изыроуан, ус згабк лыбжыы на-
лыргеит: «Аоызцэа, изакэызеи дкыуцэыуошэа
ари ашэас иахзихэо?»

– Хеи-хеи... ашэахэашьа издырзом, ибжыы
бзиоуп, аха... – ихэеит еазэы.

– Ашәахәашья уцар, ҳаитеизап. Уажәазы уахпырц, – рхәеит иччо...

Еизаз ачкәынцәеи азгабцәеи рышьтыбжъ цәгъахеит, уца уқәцны хәа ҫыртуан, иччон...

Ачкәын-шәахәаоы илахь еикәшьшьы аоны данааи, ицьыкәза цстәык ахцәы хәычкәа цагаза, алақәа лашарак рхымкәа. ашьамхы анапкәа ықәцаны, инкахәыцуа иштәаз ибеит.

– Уара узустада? – Ачкәын-шәахәаоы уи дназцааит.

– Сара Ацахара сыхъзуп, сахънеиуа, еибашьразар, зегъы тахоит, иацахоит. Ашәахәао данацахогъы, иааигәа снейуеит. Ацахара даара ихъамтоуп, сара гәыргъара сыцзам, убриазоуп срыцхәхәха, есымша сгәакуа сыздәықәу. Знызынлагъы сцәуалоит, уи ашьтахьгъы шакантә сыкамзар стахузеи, аха сымпсуа адунеи сануп.

– Даара ихъамтоуп, Ацахара, упстазаара, уааигәа аказаарагъы гәакроуп, – ихәан, Ачкәын-шәахәаоы днеины днадтәалеит. Ачкәын-шәахәаоы дхәыцуан, игәалашәон ашәа анихәоз азәы шизҫейтыз убжыы бзиоуп, аха ашәахәашья уздырзом хәа.

«Ашәахәаразы аус злоу абжыы бзиа ауп, уи сымоуп, аха ашәа ахәашья сцароуп, мап, зегъы акоуп, егъа цъабааду збаргъы, ашәахәашья сцоит», – абас дхәыцуа Ачкәын-шәахәаоы даныоагыла, Ацахара оагылан ицеит игәамцуа. Уи атыцаҫы иааины инатәеит Агәыцра, анапкәа

ашьамхы иныкэцаны, аблакэа кыдхало, хара ицшуа.

– Бзиала уаабейт, Агэыгра! – Ачкэын-шэахэаоы уи днeixырхэейт.

– Бзиара убаайт! – инейхадгылейт Агэыгра.

– Утэа, утэа, иабатаху агылара!..

– Агэыгра, сейтаузаайт, уи бзиоуп, избанзар адунеияе ауаоы уск даналаго, дгэыгуа далагоит, мамзар иус изынаггазом, уа сара схэарта дууп.

– Угэыгла, угэыгуанацы уаайгэа сыкоуп, – ахэейт Агэыгра. Ачкэын-шэахэаоы днeины Агэыгра днадтэалейт, иарггы дгэыгуа.

Уи ашьтахь цытрак аамта бжысхьан, шьыжык, Ачкэын-шэахэаоы ахэы дыохалан, ашэахэара дналагейт. Ацсабара зеггы аазыроит... Оны-цыцхьаза ахэычкэа ицээз ыхан, ашэахэара иазызыроырц ионы уахь ицон. Ацсаатэкаггы ашэахэара иакэытцны, изыроуан. Акраамта ашэа ихэон Ачкэын-шэахэаоы, адэхэыцш зеггы ахэычкэа еизаны идыртэит. Ацсаатэкаггы, ацстэкаггы, бзиа ибаны, уи ашэахэао иашэа иазызыроуан. Ашэт цшзакэа рыфоы хаа изырышьтуан, хамтас хэа, уи Ачкэын-шэахэаоы.

Ацша гэыргэо иагэыцанахэхэон уи ибжыы. Ачкэын ашэа хэаны, дгэыргэацэа, ахэычкэа иртаз ашэткэа игэыцахэхэа, аоныка даайт. Аоны уи ибейт цстэы цыашьахэык, ахахэы цшза

еилархэны, абла лашакэа гэыргъаратэ шэахэала
итыцьцьо, аеырцагъаны, исылымшо йкоузеи
хэа апсабара ишыкэпшуаз.

– Уара узустада? – уи дназцааит Ачкэын-
шэахэаоы.

– Сара исыхъзуп Аиааира. Сара сахънеиуа
агэыргъара йкоуп, еибашьюа срыниар, ииааиуе-
ит. Ашэахэао ионы саннеи, уи дшэахэао дууп.
Адунеиаеы амчкэа зегъы реиха сыгэгэоуп. Аи-
ааира еихау мчы йказам. Адунеи игъежьюагъы
еилахэашон, Аиааира сыкамызтгъы, – ахэеит
уи, пагъа ицшуа.

– Сара уара укынза сааиаанза сгэакуан,
бзиарак сзыкацомызт, уара укны санааи,
ицъашъахэыз бжыла сшэахэеит.

– Иџабуп, Аиааира, уара уахъыкоу ари
адунеиае, – ихэан, Ачкэын-шэахэаоы уи
днеихырхэан днаватэеит, еицынхаларц.

АНСАУ

Алакә

I

Икәыцшыз таацәарак акны диит ачкәын. Уахык, ахәычы дандырцәа, иазхәыцит хьзыс ирташаз.

Ан илхәеит: – Дсыхшеит аца, измоу ауаоы ицсы, сыцсы гәыргъоит, схәычы ицсы бзиа избоит. Илоуеит ажәа Апсы.

Аб ихәеит: – Ауаа есымша иртахуп анцәа икьиара.

Иоит ажәа Анцәа.

Ахәычы данкьяас, ирхәеит иа изы ажәа ироит Ауаоы.

Ирыкәшәеит анбанкәа ани аби хажәак – Апсы, Анцәа, Ауаоы ркынтә иит рца ихыз Ансау.

Шьыжъымтанк Ансау дныкәеит адәакны ашәткәа фихын аоныка инеигеит. Иан ашәттра изталыргылт, арт уара рацхьаза иеухыз ушәткәа роуп лхәан лхәычы идылцеит урт рсахьа атыхра. Ансау уи аены насыц иман, – итихит асахьа.

Ансау итихыз асахья цшзахеит – деигэыргъеит дкбаасит, инапқәа еиниқъеит, иан илеихәеит итины ацха сзаахә – хәа.

Ансау иан асахья лтиит иаалхәеит асаранць цха.

Ансау иан уи лымихын иани иаби иреихәеит агъама еицахба хәа.

Иаб ихәычы иеихәеит ари рацхьатәи укәәиара иалтшәоуп хәа.

Ан лшәыра иаатылхит илтиз анатиурморт иакәтылхыз. Икналхәит.

– «Аа... шақа сгәыргъозеи снатиурморт итысхыз ахьмызыз» – ихәеит Ансау.

II

Ансау апхьарца архәашья ицеит.

Цхны мшык азы апхьарца аирхәон аценцьыр аартны.

Адәқбанқәа рәы иказ ашәырқәа зегъы ныцабеит, зегъ рыхкы Ансау истол иаакәгылеит – Ашана, – ихәеит урт дрыхәапшуа. Ашәыр анифа, днатәаны анотакәа иџит ианықәитца ақбаад ианыцны ицеит.

Урт апсы харам игеит, – ихәеит.

Ансау даахәыцын, даеа ашәак иџит – анотакәа еикәхеит.

Ирыцаиџит ажәакәа абас:

Ицсыз ицсабара ицәызит, ицшаауеит аха

ибом, ицсы иатэхаз аёыц цэгъарак алымшарц исхэоит: «уца исцэумган, истэу адоуха».

III

Ансау иани иаби бзиа еибабон. Иеиликаау-ан аоыцъагы бзиа дшырбоз, аха ицэгэауан иахэтамыз акы аныкаитоз.

Ансау ибон ауаа зырхэуаз, ирымпыцасуаз амал ду шдырхауаз, қиарак шрыламыз, зегы азеипшра, рыцсы арғаруан, ишуааз рхарштѳа, рқиара арзуан. Иеиликааит Ауаоы дирцаз дгъацарцаз ацсы ахьгару, иахьбеиоу. Ихэеит уи амал иацзароуп, Ауаоы идоухамч иалшо абаразы.

Ауаа ирказшьоуп ацсытэ еибафара гэгэа, аха анцэа, дрыцзар рхы дирбоит. Ицэгъоуп ауаоы кэыш ихы анидыруа, уи ацэгъа дацырнагоит.

Ансау иоит уи даназхэыц абас: суаоуп, бзиа узбо соуп, Ауаоы указароуп.

Хакоуп, хайцыкоуп, хайцырцуеит, иахцэыз-уеит хануааз иахтэыз хцэеижь. Хзапымло ины-цацэоит.

Уқиара сахэоит Амѳасоы.

IV

Хэылпазык Ансау иѳихит Акэа амшын аёықэ, амра анзаала ашьтахь ашэахэақэа кац-

шьын акнытэ, икацшьын ажэѡан, икацшьын амшын.

Асқбалаѣы игылаз ағбақэа ирдэылцхоз алашара аиатэ реипш иакын. Ансау асахья тихит анотақэа рыла, нас урт ароиальаѣ иаирхэон.

Атынчра еилоугеит уа амшын цсы зхоу апсыруаа, уатэы хайбашьеит», – рхэан, ицеит. Ицьеишьеит Ансау, апсыруаа драбашьыртэ абцъар имамымзт. Дхэыцуан. Ус, игэалашэеит итихыз амшын асахья, уи хамтас хэа иритар цэгъак шизырымуаз.

Ашьыжь Ансау анышь хэыч нхитцан амшын дынхылт, даныцшы, амшын аца ибеит апсыруаа. Урт Ансау иламцэажэакэа иныцабеит, Иара амшын аѣықэахь дхынхэит.

V

Ансау итаацэа ихылацшуан, абзия илараазон. Дара ахѡык анааизынхоз, ауада иѡналон имааз, итынчыз хэыцшьак.

Уи иахэон:

«Шэахьыкоу аaira бзия избоит. Ақбияцэа шэыгэра згоит.

Икоуп ауаа шэкэыла ирзымцо, диуеит ауаѡы азэгъы дшымхэыуа ихэыцуа».

Абас икоу аѡнатаѣы изхауан Ансау.

Иара бзия ибеит ицсы иахэытхэыцуаз, аха ибомызт.

Ансау дцааит: «Уазустада уара исацэажэо»?
Сара уааигэа сааит, апааимбар цсы соуп, –
ахэеит.

«Уеилыскааит, Апсыцкэа», – наиагикт Ан-
сау.

Зны Ансау амшын ахь азсашья ицарц дылба-
аит.

Апсыцкэа уи дихапыруа дихьчон, аха – иара
уи дибомызт азсашья ицон.

Ансау амра иеаиршэырцданыцэиал акэараёы,
апсыцкэа дихахэйтхэыгуа еихэеит:

«Сара сыцсы иалшоит уеикэырхара, уёиара,
акьиара анасыц утара, сухылацшуеит еснагь».

Ансау уи дцъашьо дидзцааит:

– Укьиара бзиа избо дуцэымгума?

– Мап. Сара ахэычкэа реипш адукэаггы
адоуха атакар мца рысталоит. Сара истэуп ииа-
суа акэыцшра.

Сара уахыыцшлакгы субазом. Ауаёы даниуа
анасыци акьиареи ицысшоит, аха апстазаараёы
цёоукы ирызныкэгом, иёашьоит, иранасыжбу-
еит.

Укэышыз, Ансау – ихэан днеихыцпрааит.

Ансау иахаз даараза дархэыцит, иагьцёеишь-
еит.

АШЬХЫЦ ААИ

(Алакә)

Акәац ааткәацын – инагәылцит – ашьхыц
Ааи.

Ацсуа хаца инапы инаниртәалан, – ихәеит,
– «Адунеиае ацсуа шьха еицшу жәларык иры-
мам, еакала ицшзоуп», – хәа.

Ацсуа хаца ашьхымзақәа рацәаны иргылт.

Аамта цеит акыр, ашьхыц Ааи атаацәа
ду аиуит, – Ашьхыц Ааи иахшаз ашьхыц
ашьхымзатрақәа карцеит.

Адәқәа шәтыла итәын, икан ацлақәагы
анышәтуаз, ашьхыц ирыкәшәоз амати ашәт
агәыцә иалрыцәцәон, ашәт бзиа ирбон.

Енак ашьхыц Ааи иабеит, – ашьхыц ран
агәыргын наханаргылт, ацкы шкәакәа цшза
ашәнацеит, – ашьхыц иранахәеит, – шәакәыц
аусура, ацха акацара, – хкәашалап.

–Иалагеит ашьхыц акәашара жж... жж...
жж... хәа ашәахәара.

Ашьхыц Ааи ахәа тыхны агәыргын зхагы-
лаз ашьха ран ибыбшза иахьтәаз исшьуеит хәа
ашьхыц аусура иакәнахит, – игәаан ианжәыла,
адрухәа ашьха зегы рахәа тырхит, уртгы ацха

кацара иахьакэылхыз амш ахьыргозргэампхеит. Иалагеит хэатыхла аибашьра. Ар ашьха рацхья игылеит Ашьхыц Ааи – Ашьхыц Ааи җнатит:

«Аказара аусура иашеит». Хайбашьуеит ахэеит уиазы.

Агэыргын зхагылаз ашьха ран ибыбышза ацкы шкэакэа ашэцаны иахьтэаз иадырит ишыцэгъароу «Ашьхыц Ааи сашьуеит, ацэгъа касцеит», – ахэан, җнатит, аха иацхраауа азэгъы дкамлеит зегь рахэа тыхны еибашьра игылт ашьхыцкэа.

Акы, џба, хпа, хайбашьуеит, ахэа иџахеит Ашьхыц Ааи, адрухэа рахэа иџахеит ашьхыц иакэшан игылаз.

Ацсуа хаца ибеит усура зтахым ашьха ран аеырцшзан иахьтэаз ишэаны ишықыцькыцьуаз.

– Икалазеи, Ашьхыц Ааи, – дцааит ацсуа хаца, уи ишьхыц Ааи бзиа ибон.

Хэхэом уаха ашьха ран зегъы аусура иакэнахуеит – ихамшьыр калом, мамзар аусура хакэыцыр, ашьхақэа зегъы хтахоит рхэеит.

Ашьхыцкэа рахэакэа еиныркъон, ицырцыруан.

Ацсуа хаца днеин днадгылт ашьха ран, ихэеит ибжбы рдуны:

– Шэхэакэа рытра иташэца, сара амузыка шэзыртынчуа шэзасырхэоит, шэыџонқэа рахь шэхынхэырц Ацсуа хаца еиха хцэаха дук

ныкнеихан асра далагеит, ашьха ран цырны
ибга инықәтәеит.

Ашьхыц Ааи уи аиха абжыи иартынчит,
– иақәыцит егырт ашьхақәагы агәағ акра,
ашьхымза рытра итәлеит.

Ацсуа хаца Ашьхыц Ааии иахшаз ашь-
хыцқәеи иртынчит. Ашьха ирылган хара абна-
хь иганы ахала иоуижьит ашьха ран – уи уаха
ирымбазеит.

Ашьхыц Ааи ашьхымзакны ашьхыц аршәеит,
ашьхыцқәа зеггы аусура иалагеит, икарцон ацха
жж... жж... жж... хәа ашәа рхәон, аус аныруаз
игәыргьон.

Ацсуа хаца Ашьхыц Ааи иқәышуп хәа
азихәеит, ашьхымза цшза азиргылт.

АНАШАНАТӘ ЛАКӘ

Хьымца дкәыцшын, Амра бзиа дибетит. Амра лани лаби иархәеит махәыс дшыртахым. Хьымца бзиа иибоз Амра дылпылан длацәажәрц итахын, аха урт зеицыломызт. Амра лан ашта бтыцыр калом хәа лалхәахьан.

Хьымца избеит анашана ихы иаирхәрц.

Уи аены Амра аштае днеи-ааиуан. Хьымца иеааиршәшәан, дарбагъхан, лапхьа дынкаприт. Амра арбагъ аашьтылхын, иналгәцалыхәхәеит. Амра лан уи анылба, илхәеит, – иааган аоныка ахы хахцәап.

Хьымца идырит, – арбагъ ахы хырцәар иара дшылшьуаз. Ахьшәтхәа анашана кәитцеит, дыцшыцны лнапы днаншәалеит.

Ацшыц аацәажәан ус ахәеит, – сахьцоу бсыцаала. Робыцагы еицны ашта интыцит.

Хьымца ета иеицсахит дгәырхан дцырцыруа дынкашәеит, Амрагы ашана лаахеит драхәыц шкәакәан агәыр аца днацнадеит.

Агәыр цон ицырны арахәыц амань.

Амоан цъара азы ианахьпраауаз арахәыц баазеит.

Хьымца ицьеишьеит уи аниба, икаитцеит ана-

шана еиҥах. Хьымцеи Амреи ихьшьыцбақэаны
иныйцпрааит.

Ихалеит ихараны, ажэоан ецэа агэахьы,
ацстхэақэа ирылпраауа ицон Хьымца ионахьы,
урт аоны ианнеи, анашана нцэеит, иуаахеит Ам-
реи Хьымцеи, аоны иныоналт, уақа еибырхэеит
еицынхаларц, уақа азэгьы дырцырхагамхеит
– Анашана иранахэеит имажэуа, бзиа еибабоу
амч рынаҥеит.

АЦӘАЖӘАРА АҢААЦӘАРАҒЫ

Уажәы халацәажәап аҗаацәа
нымеицәажәоу, досу есымша акы
даназызырҗоуа, ма акы данахәапшуа. Уи еицәоу
аицәхара ацәажәара аҗиаразы иузыпшаазом.
Есымша акы иазызырҗоуа дрылцзом, икәгылан
ибзиан аҗапыц аҗны иаарцшны ацәажәа
– дырзаазом. Ухы уцароуп, узырҗиои, иуаа-
бауеи, иумаабуеи еилукаалароуп. Аҗаацәа еҗа
еилахазарҗы иааилатәаны ашәа рхәозар, урт
беиоуп бызшәала, арифмеи аритмеи дырҗиоит.
Аҗырҗара, анасыц рыцсы ицнашәоит. Избан?

Аказара ацуп ибзиан ашәахәара. Иарбан ауаа
реицәажәара иарҗиоу?

Ауаа ибзиан рбызшәала реицәажәара,
– казароуп. Уи шьтралаҗы ицар ауеит. Ауаа
руаҗышьа аҗымтра ацымзароуп.

Есымша азырҗора мацара уалаҗар, акы,
ицәҗоу уакәшәазом, унхоит, – узырҗоуа, ажәа
иазказоу дҗахазом, избанзар аказара аҗапыц
дакәшәоит. Аҗапыц ацәажәаракны иумаазар
анамуа ыкоуп.

Икоуп ахцара ауаҗы ицараҗы, аамта
аҗыпсахшьақәа ирыцу, – уамырҗахароуп, еи-
лукаалароуп, иухәалароуп, уцәажәалароуп,

игэауталароуп, ахцара ауаоы ицара, – «ѳиароуп».

Ауаоы дзызхэыцуа акны иказам узлацэажэар камло. Икоуп ауаа узлацэажэо ишапылдо, урт аахоит хэыцратэ мчыла иурѳиоу.

Икэгылоит азцаара иртаху уи ахэыцшыа, иртахыму.

Иртахызар – кэѳиароуп. Абызшэа зырѳио иоуп, – ахэыцраѳ иртахыу зырѳиоу!

АУАҢЫ ДАНХЭАХО МА АУАҢЫ АЦСАБАРА АНИЦЭЫЗУА

Ажэабжь

Ауаңы данхэахо мап рцэикуеит зегьы,
– ихада.

Иан дзыхшаз, мап лцэикуеит, иаб дзых-
шаз, мап ицэикуеит, иахэшьа дитахым мап
лицэикуеит, иашья баша хацоуп, дгэакьам иара
изы, мап ицэикуеит

Ус икоу адунеи акны анаиааира далагоит,
ихы ада зегь мап рыцэкуа, хэыцшьала иуаора
ашьякэгылашьала дхэоуп, имазам даанызкыло,
дзырхэыцуа, дзымцахырхэо – ицшьоу.

Ауаңы хэа хэыцратэ шыакэгылашьоуп
– егырт ажэларкэа, егырт амилаткэа, егырт
ауаа, дахьнеилак ибоит ауаа ирзааигэоу мап
шырцэырымкуа. Излымшо ишицхраауа, аб-
шьтракэа реимадара змоу шыкоу.

Таацэала иагьны ацсы еимадара зцэаооу,
анрей абрей ахатыр ахьамоу, аха иара знык
ихэахаз зегь мап рцэызкыз иибо, еиликаауа,
даркэышзом, ауаа дрылоуп. Дхэоуп – уаха ака-
гьы.

Ҳара ҳалацэажэоит ауаоы данхэахо – зегь мап анырцэикуа – ихада.

Уажэы ҳалацэажэап, ауаоы ақалақь дукэа реы инхо, ацивилизация иареиоу, аонқэа рыонатэара иахкьаны, икоуп зегьы зцэызуа, ацсабарей иарей реигэныораёы.

Ишцалагои ацсабарей ауаои ремадара акны ацэызра ахшыоаёы ашьақэгылашьа.

Ауаоы иуада дааоналоит, апарда днахан инаркны ацсабара дықэымцшуа, ма ажэоан дацамцшуа, икомпьютер дадтэалоит, ателевизор дахэапшуеит, ма ихэыцшьала игэапхо шэкэык дапхэоит ауаа рхэыцшьақэа, аепохакэа, ацивилизацияқэа, ажэларқэа рказшьақэа титаауеит, дуао хэыцоуп, дцарауаоуп, – аха ацсабарей иарей реимадараёы зегьы ицэызхэеит, хахэапшып уи шыкоу абас ауп хэа. Ус икоу ауаоы, уиазцаар, – иахеи ма ецухей иахэа аиацэ анбеилапхоз, еилацьоуцьоууа хэа ицьейшьоит, иухэеит, аиацэдышрыцамцшуа. Уи ауаоы акыхэа ицэызит ацсабара ацэырцрак, – дахэапшзом, дакэыцхэеит. Уакэыцзар ахэапшра, иумбозар ухэыцраёы ахшыоаёы иацэызуеит, убас ауаоы ицэызуеит амза ахэапшрагьы.

Ацсабараё акгьы уахэамцшуа, игэnumкыло уалагар иуцэызыр ауеит ацсабара абаракны: агэынкылашьаёы, абзиабашьяёы ашэа уазхэазом, узеигэыргъазом. Иуцэызуеит ахэыцраёы, уи қэеиаразам, иатэуп – ацэызра.

Ацсабара азхьацшра зцэаоае изцэызыз уи ауаоы унаидыглан абасеипш икоу амц иоухээр, хэхэапшып уи – амц иаанарцшуа. Икалаз удыруоу хбахчаеы ацсаатэ зеггы нықэынцэазшэа цыск ыкамкэа итацэит хэа. Уи цьеишьазом ацсабара зцэызхьоу ауаоы, иуеихэоит атакс: Санымоасуа абахча сазхьацшзом, ацсаатэ рышьтыбжь сахазом, – сазызырөзом, урт ыкоу икаму, са сзы акгы ацанакзом.

Уиала ишьақэургылоит ишицэызхьоу ацсабарае зыцсы тоу ргэатара, рышьтыбжь.

Ус икоу имоуп ихшыоаеы ааха. Ацсабарей иарей реимадараеы ацэызра ала ишьақэгылоит, – дагоит ауаоы ипсихика ағаррахь.

Ианицэызуа ацсабарей ауаои реимадара, икэышразам, игарроуп.

Хэхэапшуазарауаоыданхэоуиарайитэузеггы мап рыцэкны иапырцаз, уара иутэу, еазэы иитэу иреиазом, ддуохатэ уаоны дшьақэгылазом, уи еигьу акгы ауаоы ипигалазом, хэыцшьала ихэахаз ихы ада азэггы дитаххазом.

Ауаоы дхэахоит хэыцшьала, еилкаара лақэырала, ицсы ахьынзатоу дахьнеилакгы дышхэоу даанхоит.

Ацсабарае аимадара имамкэа хэыцшьала ацэызра шыақэзыргыло ауаоы наза дузаазазом, ахэычы дацэухьчар калоит.

Ацивилизация ус икоу ауаа гэанатоит, иалацэажэоит. Ишьақэдыргылоит Ауаоы хэа

адоухаеы хэыщшьала еицахоу азэ иакэны. Ихэахаз акгыы изыреиазом, ацшзарагы дацэызуеит.

Ақалакь дукэа реы ацсабара зцэызуагыы изыреиазом, еиғу, ибзиоу, Ауаоы ицэымзроуп ацсабара, аимадара дуаолатэуеит, дархэыцуеит, инарбоит, инатоит, амхра илшозароуп, ицэымзлароуп аигэныора.

Уи азы идырлатэуп ауаоы дызлауаоу, ашьақэкьара еиғу акгыы шунамто. Шэхэамхалан, ауаа, шэхата зегь мап рыцэкны.

Ишэцэымзлан, ауаа, ацсабара. Хэыцрала дтамхароуп ахэыцоы.

Ауаоы ахэа деицшзам Ацсабарей ауаои реимадара акны ацэызра шыақэзыргыло психикатэ шыақэгылашьала, азэгыы игэакьоу, мап рцэикзом, ицэаоазам, имоуп ацсеимадара, дхэазам уаоратэ хэыщшьала, урт еицшым, еицымло, уаоратэ хэыщшьоуп. Излеицшым усоуп, ацэызра ацсабара агэынкылашьаеы ишьақэзыргыло ипсихикае аказаара танархоит.

Ауао хэа зхата зегь мап рцэызкуа ацивилизация ахыгеио ажэларкэа рыгеиараеы имачзар ус икоу ауаа ажэлар ааха роузом, ираослоит, ирацэаоызар усеицш икоу ауаа, иаргеиоит уи аилаоынтра, аиғымкаара, аизымхэыцра, аизымзырора.

Жэларык адунеиае икалазом ауаоы иуаоышьей ақьиарей шыақэзыргыло.

Ахэыцшыатэ кэпарагы ыкоуп апстазаарафы. Есымша ацивилизация ибзиоу ахь арбырра атахыуп. Зегы ирымбо, ирзымдыруа аилкаара, инымцэазо ашана еипшу аҕиара, ахэыцра амџа уи еикэырхагоуп.

Икоуп ахэыцшыа ибзиоу, икоуп ицэгъоу.

Ауаџы ицэымзлароуп аилкаарафы ацэгъеи абзиеи. Ицэгъоу ахэыцшыатэ цэызра азеибафара ушьтнахыр – икалоит, икоу закэу ахэ зшыо даеацъоуки. Урт еигъу афы ацивилизация шыақэдыргылоит.

Итахазом ауаа хэыцшыала.

Азэы ицэызуеит, егы ицшаауеит. Ибзиоу ахэыцшыа зыцшаауа ицыло деихахаџоуп, иацитцит.

АШӘТ

Ажәабжь

Ажәоан ииацәан, ацарақәа ашәа рхәон.
Адәхәыцш иацәа шәтыла иқәцан.

Адәыкрын шәты ахала игылан, адунеи
иқәцшуан, иагәацхон.

Ахра ибеит, адәыкрын днадгылан иааҕихит,
иқалеит ашана – ашәт цсит, – рхәеит ациаақәа.

Амра нарыхәацшит, иқалаз абеит, иахәеит
ауаюы ацстазаара дахуп, хаизагъзом. Адәыкрын
атыпае икашәеит зегъы рхак, ацсра зцәымгу
амч. Иқалеит ашана, – адәхәыцш агәта азыхь
адгъыл иныцыееит. Иахәеит азы канзазом,
ипсзом ишәыжәла шәанзышо.

Ахра ихәеит сара ацсабара сахуп, адәыкрын
наган азы ицыееаз изааиршәлеит.

Амшқәа цон, Ахра дааин азы ихыршәлаз
адәыкрын дахәацшуан.

Иканацеит азы ашана, – амч иалшеит ашәта
адац хәычқәа ылнагеит.

Ахра дгәыргъеит ацсра саиааит, азы сыцхра-
аит ихәеит.

Ижыга хәычы ала анышә ижын, ашәт еитеихаит.
Ацстазаара еиқәнархоит адгъыл рхәеит ациаа.

Ахра еиҗеиҗаз адәыкрын азыхь наҗеиҗәеит.

Амра нықәҗеит, адәыкрын ианаҗеит амч, –
аҗхарра.

– Амчқәа еиқәырхагоуп ауаҗы данқбиоу, –
иҗәеит Ахра.

АПХЭЫЗБА ЦХЫЗЛА ХАЦА ДЫШЦАЗ

Ажэабжь

Апхэызба Хьыбла апхыз лбон. Лөыцэа
Алыцны, ауаа рацэа дрылсны дцон,
ирацэафын дызлысуаз арпарцэа, афар. Ар-
парцэа акэымжэи акабеи ршэын, зегьы аб-
зиабара амцеипш ирныпшуан, игэыккэан,
икьынцыцкэан.

Апхэызба цхызла ицъалшьон, илныруан шака
ипшаз урт апсуа чкэынцэа. Дахьрыхэапшуаз
зегьы лара илгэапхон.

Апхыз лбон апхэызба: апсыуа чкэынак,
акэымжэи акабеи зшэыз даалыхъзеит, игэы зе-
гыы бзиабарала еисуан, хэлыбзиа, апхэызба, са
быстэхоит ихэеит, длеихырхэеит, нас дааиасын
лзамоа днагэзит.

Апхэызба цхызла дылгэапхеит апсуа чкэын,
иалхэеит суццоит хаца хэа.

Икалеит ашана: рацхьака иаацэырцит жэа-
оык азгабцэа кэыпшкэа. Урт онагылан ахан
хьыцэцара. Инаган иныкэдыргылеит ателефон
арпыси апхэызбеи уиала ирыдныхэаларц. Уи
ателефон хамтас дара ирыртеит.

Иалагеит ател асра зегъы азгаб лан, лаб,
лашыа, телла хаца дахьцаз лыдырныхэалон.

Лара дгэыргъон ус даафыхеит, апцхэызба
бзиа илбоз апсуа чкэын апхызаф даанхе-
ит, дахьылгэызыз цхаза лзамоа иааныруан.
Илтахын уи ашана каларц. Лабфеаба икалеит
ашана дшазыцшзамыз, лацхья икэгылаз астолаф
лтелефон абжыы аагеит бзиа илбоз ачкэын
кынцыц илеихэеит:

– Шьыжьбзиа, Хьыбла, бзиа бызбоит, хаца
бсыцца хэа.

Хьыбла дгэыргъан дыччеит, сакэшахатуп хэа
иалхэеит.

АМЦ УМХЭАЛАН

Ажэабжь

Иудыруама ашана амц ухэар ишыкалоу. Аонашэ алымха аиуеит, аха уи убазом, уи иадыруеит амц шухэаз. Угэыргъан уччар, – уан лыцсы алымхақэа кьацэхойт, аха уи уара иубазом.

Амц ахаан иумхэозар уоыза згаб бзиа, бзиа улбоит, аха уигъ уара иубазом – уигъ шаноуп – акгы ахьумбо икало, аха зегъ реырыпсахуеит.

Амц умхэалан, ахэычы, уандухалакгы усқан уакэшэойт ашана, еитах адунеиае иужьаз дкалазом, – издыруада уи ашэткэа ирдыруеит, амра иадыруеит, уоызцэа ирдыруеит, укалоит ауао иаша уакэны, уи бзиоуп.

Амц зхэо есымша алагырз еицш акэа ихьыкэкэойт, дыцшзазам, илақэа қыазам.

Амц зымхэо ахэычы, ма ауаоы наза, – илакта лашоуп.

Амра еицш ицханы илашоит, уигъ уара иубазом, имазоуп.

Ақьиара закэу удыруоу уара, – уи амаза аблақэа лашоуп, амц умхэозароуп. Уаб бзиа узбоит хэа аниоухэо ақьиара аеазойт уаб ицсакны,

уаб ицсы инапы надикылоит – уара урт убазом, имазоуп, аха иқьиароуп.

Шақа ирацэоузеи амазақэа, ирацэоуп иузымпхьазартэ. Бзиа бызбоит хэа уан ианлоухэо – амра гэырғыан иччоит, аха уи уара иубазом, имазоуп. Ацэгъа коуцар – имазахазом, иаргамахоит, зегъы иреицэоуп ацэгъа, уи маза ацазам, иааугэыдхалоит.

АЛАКӘ ЕИМАА

(Алакә)

Манча ғыц пхәыс дигеит. Иалса лыхьзын Мицхәыс.

Әнак ақытаә иахьынхоз акынтә ақалақь ахь еиццеит.

Ақалақь акны Иалса лхаца иалхәеит, – уааи абыржә хашқәыпшқәоу хпатрет еицтаҳхып.

Манча ихәеит шәышықәса анысхытцлак спатрет ашана изеипшхом.

Иалсеи Манчеи апатрет тырхит апальма иацагыланы, рышьтахька алымқәа рсаса еиххәа азы рыткьон

Ацсабараә еилагьежьрак калеит, алымқәа игылаз рышьтыбжь еикәырго, акәраан ғыжуа ирхалеит, ааигәа ишьтаз амшын ахықәаә ачныш еилапырузрахьтә чнышк абжьы игәытшьяагаха иарго иалагеит.

Иалса илныруан ацсабараә ацсаатә акы шдыр-еиаз, урт ирдыруан арт аоыца ирлахьынцахоз. Иалса лцәа дынтзызааит – Манча акгы ицәа иаламшәеит.

Апатреттыхоы рпатрет тхит.

Аамта анца ақытаә Иалсеи Манчеи ақбаад иагәылацаны апатретқәа рзааит аоны.

Апатрет дахэацшит Манча, даалафит схыцчачаршыцшзоу асахьа сымоуп, итыхлатэуп хамта ыканат, ханажэлак ашанеипш хна-хэацшлап ихэеит. Иалса ицалшьеит акы, ари закэи хэа дцааит ара зсахьа тытыз схацеи сареи хабжьара.

Манча дгэааит ицхэыс акы лбазшэа дахь-цэажэаз, лнапы днасын илкыз апатрет на-лымпыцшэеит. Иалса иаашьтылхит. Манча дналаюсны дцеит.

Иалса илбеит алакэ еимаа асахьа шттытыз, измаанозеи, ицалшьеит.

Ускан ахауа лахэытхэытит, иланахэеит алакэ еимаа лхацеи лареи рлахьынца штоу, уи закэ лахьынцоу шмазоу, уи аимаа аонытқа итоуп.

– Сара ибасхэоит алакэ еимаа иахэо, – ахэеит апша, аха макьана иаргамахар калом.

Ицеит аамта. Иалса илцэахит апатрет. Иааит аацынра, апсабара шэтит. Манча игэы рахатны амхы леицеит.

Иалса еитах дақэшэеит ашана – апш ытыхэхэ ианхала, игэалтеит алакэ еимаа аса-хьа, уи убыскак идуун, мышкы иурашэаша апш ықэиааит.

Ихэытхэытит еитах апша, еитах ибасхэар ка-лазом ауаюы илахьынца анцэа ианишо дзықэшэо мазарц азишеит, аха иббоу, базхэыцла.

Манча акгы иалымхэазеит, уи дтынчын, уажэы Иалса дгылан апштра далацшуан лгэы

тынчмызт, Алакэ еймаа хаз амхы драшэеит, ацыкэреи итиааз цсылахеит. Итаргалеит Иалсеи Манчеи, апш тагалан иныцаба ицеит алакэ еймаа уха адгылафы асахъа аанымхеит уи ашьтахъ икалеит айбашьра. Манча айбашьра дцеит, хабарда дызит.

Иалса лхала аоны дааххалеит, аруаа лцыкэреи аца итганы иргеит.

Ацша иахэеит блахьынца алакэ еймаа иахэеит икалоз.

Амаалыкыцэа еилаприт. Иалса илархэеит алакэ еймаа ахауае ишаанхо, знык Иалса ианылба нахыс ишмызуа. Иалса дхэыцуан уи амаза сразкоуп, шыта бзиарас сзыкэшэозеи, сақэшэеит ацэгъа. Иалса алакэ еймаа ахауа акынтэи ашэа лзахэон. Икоуп ауаа, быкоуп баргы Иалса, бынасыц ауаа роуп, бзиа бырбар, еитах ибоуеит ашана, даеа гэыргъарак.

Иалса ицалшьеит алакэ еймаа ахьмызыз.

– Сара аказаара амаза сашеит, – ахэеит алакэ еймаа, – блахьынца сара сатэуп. Ишэахэон абас. Икоуп ацэымгра, аха икоуп абзиабара. Иаатынчрахеит. Иалса илдыруан, аус шылуа, амла дшамгоз, аха азэгъы уажэшьта бзиа дызбом, – лхэеит.

Алакэ еймаа ашэа ацырхэо иалагеит амаалыкыцэа.

Ауаа рыбзиабара итамбазоу мшынууп рхэон.

Алакэ еймаа ашэахэара иакэыцит,

амаалықыңаагь ааипхьыттеит. Иаатынчрахеит
знык, нас алакә еимаа Иалса иналацаажәит,
– сара заа избоит икалаша ацсаатә рәыжуа
быпатретаә ссахьа тьсхит, нас ссахьа ббеит
амхакны, сара зқы шықәса зхыцуа псуп, сыцсы
иалшоит ашанақәа рыла ауаюы иблаә ацәыртра,
шьта сыббазом ахауаә скалоит ахәеит ацсы.
Илакә еимааз.

**Натела Решь–ипча
Бган–пча,**

далгеит Ацснйтэи ахэнткарратэ ауниверситет афилологиатэ кэша. Акраамта аус луан ахэычтэ бахчаёы аазаоыс, ашкол аёы али-тература арцаоыс. Итлыжьхьейт х-шэкэык: «Абрансы», «Ацкэын шэахэаоы», «Акацкац еырбеи уи аца Гэшэиу-Гэшэиу», алитературатэ лакэкэеи ажэабжькэеи ахэычкэа рзы.

Натела Бган–пча лышэкэы «Иалкаау», еид-накылоит ахэычкэа ирызку, алитературатэ

лакэкэеи ажэабжэкэеи. Урт иаадырцшует ахэычкэеи, апсаатэкэеи, апстэкэеи реизыка-заашьакэа. Иаарцшуп адоухатэ цэанырра каиматкэа, апсабарей, ауаџи реизыказаашья, хазну адгьыл адунеи икэу зегьы ирзеипшу џнны ишыкоу, арака зегьы еилыбакаарала еи-цынхар шакэу.

Арталакэкэа, илахџыху, еигэргьахэу, ицоуроу апстазаара цкья уагэыладырцшует, апхьяџ гэаартыла иацэажэоит. Апцамтакэа џуп ила-су, имариоу бызшэала. Ирызкуп аитцбыратэи, абжьаратэи ашколкэра иацанакэа ахэычкэа.

Ақалақь Ткэарчал

Акультуратә хан – Ткәарчал

Саб – Решь Саат-ипа Бганба

Сан – Шъашъа Ноча-ипха Гогәуа

Стаацэа

Сахэшьа – Лиана

Сахэшьа – Етери

Сахэшьа – Ламара

Сахэшьа – Тина

Саша – Слава

Саша – Витали

Сышколтэ шықәсқәа

Наҕела Решь – ицха
Бган – цха

ИАЛКААУ
(Алитературатэ лакэқәеи
ажэабжьқәеи
ахэчқәа рзы)

Автор предакцияла

Аформат 84x108/32. Атираж 500. Икацэқьюу кыццхь
бггыц 7,125. Инықэыр. кыццхь бггыц 12.

Ацсны Ахэынтқарра «Акыццхь оны».
Ақәа, Ешба имоа, 168.

